

Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

XXXVII

FORSSA 1961

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys

1961

1961

”Kunnaita ja rotkoja on elämäni polku kulkenut”

93-vuotias suutarimestari Juha Tähti kertoo

Jalkinemestari Juha Tähti (ent. Orlund), joka 20. 5. 1961 täyttää 93 vuotta ja on vanhin syntyperäinen forssalainen, kertoi haastattelijoille elämänvaiheistaan.

— Äitini oli kotoisin Uutelanimisestä torpasta, joka sijaitsi silloin Viksbergin kartanon navetan lähetyvillä. Isäni oli Forssa-yhtiön «silmäntekeviä», jolta saamansa avustuksen turvin hän osti vanhan mökin suunnilleen siltä kohdalta, jossa nyt on T:mi Koskisen hedelmäkauppa, vai liekö se ollut siitä vähän Kantosen taloon päin. Mökin toisessa päässä asui hänen äitinsä. Vähän myöhemmin «puulaaki» osti sen mökin maksaen siitä 400 mk, mikä siihen aikaan oli sellaisesta tönnöstä täysi hinta. Yhtiö halusi purkaa mökin, koska se oli perin vanha ja ruma.

Siihen aikaan Forssa oli tuosta mökistä Viksbergiin päin miltei asumaton. Tien eteläpuolella oli pelkkää peltoa, mutta joen rannassa oli silloin jo muutamia asumuksia. Ensimmäisen rakennuksen tien eteläpuolelle, siis nykyiseen Uuteenkylään, «pykäsi»

muistaakseni Strömberg. Siinä missä nyt on Oikokatu oli siihen aikaan tavattoman kurainen parkkikuja, jota myöten vedettiin sontaa pelloille. Siihen ajettiin kuivikkeeksi parkkia, jota oli niin paksulta, että se hyllyi. Mutta märkänä aikana se upotti rattaita kappoja myöten.

Kun olin 10-vuotias, menin suutarinoppiin mestari Koskiselle Tammelan kirkonkylään. Koskinen oli Mustialan herrain «hovi-suutari», joka oli käynyt oppinsa Hämeenlinnassa. Hänen alaisenaan työskentelin neljä vuotta, jonka jälkeen tulin kotiin käydäkseni koulua. Aleksanterin koulu nimittäin aloitti silloin (v. 1883) toimintansa ja minä olin siten yksi sen ensimmäisiä oppilaita. Opettajana oli silloin K. H. Vuori, joka kuitenkin muutti täältä pian pois. Vain vuoden minä koulussa olin, sillä jo seuraavana syksynä ryhdyin jatkamaan suutarinammattiani, tällä kertaa mestari Nylundin luona Mustialassa. Hänkin oli kaupungissa opinkäynyt, oikein diplomin saanut ja siten perin arvostettu mies. Työpäivä oli pit-

kä, sillä kello seitsemältä aamulla aloitettiin ja kello 9 ehtoolla lopetettiin ja ruoka-ajat olivat «virapeliä».

Nylundilla palvellessani jouduin arvan perusteella 3-vuotiseen sotaväkeen. Muistan vielä arpani numeronkin, se oli viitonen. Palveluspaikakseni tuli VII Hämeen Tarkka-ampujapataljoona, mutta en minä joutunut siellä olemaan kuin vajaat kaksi ja puoli vuotta. Minä olin nimittäin ainoa mies pataljoonassa, jota ei rangaistu ja siitä hyvitykseksi sain viiden ja puolen kuukauden loman. Pääsin heti alkuun erinomaisen hyviin väleihin esimiesteni kanssa, kun tein komppanian väepelille saappaat, jotka olivat kovin hänen mieleensä, ja sittemmin tein niitä monille muille pataljoonan «viskaaleille». Palvelus oli ainakin minulle yleensä helppoa, mutta kun sitten jouduttiin Lappeenrantaan leirille, jonne keisari Nikolai II tuli tarkastuskäynnille, jouduttiin ankaraan «kuranssiin». Silloin oli helteinen suvi ja harjoituskenttä oli kuin tuhkan peittäjä. Ilma oli tomusta niin sakeaa, että se tukki hengen. Jotenkin siitäkin sentään selvisimme. Keisari oli muuten syntynyt samana vuonna kuin minäkin eikä hän vaikuttanut ollenkaan pahalta mieheltä.

Sotaväestä päästyäni perustin oman suutarinliikkeen. Versaakseni sain Stenbergin talon piharakennuksen, joka sijaitsi suunnilleen siinä, missä nyt on Laakson urheilukauppa. Siitä muutin Ervingssonin taloon, joka hajoitettiin Ol. Tammen tavara-

talon tieltä, ja sieltä muutin Uuteenkylään, jonne sitten rakensin oman viisi huonetta käsittävän rakennuksen. En siitä kuitenkaan saanut nauttia kuin vuoden päivät, sillä se tuhoutui Uudenkylän palossa v. 1901, jolloin 21 muuta asumusta meni poroksi. Sen ehto-oon muistan vieläkin selvästi kuin eilisen. Silloin oli lauantai-päivä ja juhannuksen aatonaatto. Minä olin muiden forssalaisien tapaan lähdössä järvelle. Olin jo tuonut paattini «seilit» taloni seinustalle ja rupesin haallimaan evästä reppuuni, kun näin sauhun nousevan Henriks-sonin talosta ja pian siellä roihusivat liekitkin. Silloin oli ollut kuiva kesä ja tuona päivänä kävi vielä ankara tuuli. Juoksin vesi-ämpärin kanssa palopaikalle, mutta pian huomasin, ettei paloa pystytä sammuttamaan ja niin minä juoksin takaisin kotiin, otin suutarinkoneen selkääni ja vein sen vanhan työväentalon pihalle. Palokunta yritti sammuttaa paloa levittämällä seinille purjeita, joita sitten kasteltiin, mutta siitä ei ollut mitään apua. Vettä oli kovin niukasti, sillä se oli kannettava ämpäreillä joesta. Paikalle saapunut sammutusväki oli pitkässä ketjussa ja ämpärit kuljivat kädestä käteen. Sydäntäni vihloi kun näin talon toisensa jälkeen syttyvän palamaan. Vain Strömbergin talo jäi. Lindforsin Heikki oli sen talon katolla ja kaatoi aina vettä syttyviin kohtiin. Minä kannoin tavaroitani työväentalon pihalle ja sinne toivat kapistuksiaan monet muutkin. Mutta kaikkea sinne kannettua ei koskaan löydetty, sillä var-

Juha Tähti vaimonsa kanssa viihtyisässä kodissaan.

kaat veivät osan. — Minun taloni oli vakuutettu 1.800 markasta, mutta se oli tullut maksamaan paljon enemmän.

Palon jälkeen muutin liikkeeni leipuri Kyän taloon, joka oli siinä, missä nyt on Raevuoren kauppa. Kyän pappi oli huumorintajuinen mies. Hän kehuskeli aina, että heillä oli äidin kanssa niin hauskaa kuin häät olisivat olleet vasta eilen. Kessuistaan kukkasia nypistellessään pappi motkotti, että koreillettekos tekin

maailman perässä. Kessut nimitäin kasvoivat paremmin, jos niistä niisti kukat pois. Pappi myi talonsa jollekin torpparille Kuhalasta ja kun tämä toi sinne myös eläimiä, tunkeutui verstaaseenikin niin paljon karpäsiä, ettei siellä voinut olla. Niinpä rupesin heti pykkäämään uutta rakennusta, tuota piharakennusta tuossa. Viidessä viikossa se valmistui viiden riuskan miehen tekemänä. Ja seuraavana vuotena valmistui sitten tämä «pääraken-

nus». Isäni auttoi minua jälleen hiukan alkuun ja pian sitten alkoikin elämäni paras vaihe. Minä olin herrain suutari, sillä olinhan saanut opin kahden kaupungissa kirjansa ansainneen mestarin luona. Ins. Gadolinillekin valmistin kaikki jalkineet 12 vuoden ajan, siihen aikaan ei nimittäin vielä ollut tehdaskenkiä eikä -saappaita. Eräskin englantilainen mestari ihmetteli, miten voin niin halvalla tehdä kengät hänen rouvalleen, mutta pian hän oppi paikkakunnan tavat ja rupesi tinkimään. Yleensä minua pidettiin kalliina miehenä, mutta tein myös hyvän työn ja aina parhaista aineista. Mutta kun sitten rupesin tekemään halpoja nappikenkiä, likat olivat tyytyväisiä. Joskus jouduin tekemään täälläkin saappaita sotaherroille ja niiden tuli olla niin teräväkärkisiä, että kun paperin potkasi, niin kärki meni läpi. Mestari Leitenberger tarjosi minulle keran kenkiä viedessäni sellaista konjakkia, joka maksoi 16 mk litra. Kun tätä ihmettelin, hän kysyi, minkä hintaista konjakkia työväki sitten juo. En kehdannut sanoa, että se maksaa 1:60 mk vaan ilmoitin hinnan markkaa korkeammaksi. — Minulla oli noihin aikoihin viisi sälliä, jotka työskentelivät urakkapalkalla, mutta en minä heiltäkään huonoa työtä suvainnut.

Minä harrastin nuorena myös hiihtämistä. Keräsimme keskuudestamme rahaa palkinnoiksi ja sitten lähdettiin lykkimään. Tasamaata hiihdettiin ja yhtäaikaa lähdettiin. Kolme kertaa minä päihitin kaikki muut ja sain kul-

lakin kerralla palkinnoksi 12 mk rahaa ja ruusun rintaan. Eräs sällini oli myös luja mies, pitkä, jäntevä kaveri ja kerran hän pani minut lujille. Pääsin viime metreillä ohi ja silloin toiset sanoivat, että sälli antaa mestarin voittoa. Tähän sälli sanoi, että matkaa ei enää ollut pitkälti, mutta ne olivat raskaita metrejä.

Kävin minä kilpailemassa Mustialassa ja Jokioisissakin, mutta en kummassakaan oikein pärjännyt. Mustialaan oli kerrankin tullut kilpailija Punkalaitumelta ja se meni kuin lintu. Näin heti, ettei sille mitään mahda ja keskeytin. Sama mies kävi sitten täällä päin pitkät ajat nappimassa palkinnot pois, kunnes sitten ilmaantuivat näyttämölle Saaren veljekset Riihivalkamasta. Minun aikani 10 kilometrillä oli 38 minuuttia, mutta Saaren Onni, joka oli minua parikymmentä vuotta nuorempi, alitti sen peräti neljällä minuutilla. Onni sanoi minulle, ettei sisätyömies pärjää näin kovalla pakkasella, ja kyllä siinä perää olikin, sillä tuossa kilpailussa otti kovin «henkeeni kii». Kaiken lisäksi minulla oli huonot sukset. Ne olivat haapaveteläiset ja 12 jalan mittaiset sekä niin jalkavat, ettei keskipaikka tahtonut minun painollani pohjata. Siksi ne kuluvatkin vain kärkiosasta ja kantapäältä. En sen jälkeen sitten suuriin kilpailuihin mennytkään vaan rupesin innostamaan pikupoikia hiihtämään. Järjestin niille kilpailuja ja annoin parhaille kymmenpennisen palkinnoksi. — Muita kovia hiihtomiehiä Forssassa minun parhaimmil-

lani ollessani olivat Saloniuksen veljekset Hugo ja Venneri, maalari Hörlin ja räätälimestari Sankari.

*

Elämäni onnellisin vaihe päättyi kansalaissotaan, joka minun kohdallani muodostui niin synkäksi, etten siitä vieläkään tahdo saada kerrotuksi. Minulla oli neljä poikaa ja yksi tytär. Vanhimmat kaksoispojat kävivät silloin yhdeksäätoista ja toinen heistä oli toissä Helsingissä ja toinen Turussa. Kun työt tehtaissa lopetettiin, he tulivat kotiin ja tekivät täällä taloissa maatöitä. Mutta heidät haettiin pelloilta pois ja pakotettiin punakaartiin. Vaimoni, joka oli mukana työväen riennoissa ja vieläpä niitten johdossa, joutui valvankumouskomissioon. Minut painostettiin ryhtymään miliisiksi enkä sitä kovin vastustanutkaan, kun ajattelin, että miliisinä saan hillityksi hurjempia. Eräs päälliköistä oli täysi rosvo. Hän tunkeutui ihmisten asuntoihin ja ryhtyi aina ensimmäiseksi penkomaan piironkien laatikoita. Kun ne sitten tappoivat Viksbergin kartanon omistajan, Paul Jernströmin, vaimoni itki, että voi voi, mitä tästä nyt tulee, kun tuollaisia anarkiatekoja ruvetaan tekemään. Kun valkoiset sitten lähestyivät Forssaa, mainitsemani päällikkö tahtoi polttaa koko yhdyskunnan, mutta me muut saimme sen sentään estetyksi.

Mitään pahaa ei vaimoni sen paremmin kuin poikanikaan tehneet, mutta siitä huolimatta vaimoni ammuttiin Korko-ojalla ja

poikani Lahdessa. Minä lähdin muiden mukana pois valkoisten jaloista ja jouduin, kuten useimmat muutkin, Lahdessa vangiksi. Siellä minut näki vanha sotaväkikaverini, joka silloin oli pankinjohtaja Hämeenlinnassa. Hän kysyi, miten minä olin Lahteen tullut ja vangiksi joutunut ja minä vastasin, että maailman myrskyt toivat. Hänen ansiostaan en joutunut olemaan vankileirillä kuin kolme viikkoa. Forssassakin jouduin vielä pidätettyksi, mutta esikunnasta annettiin määräys vapauttaa minut heti.

Synkemmäksi ei voi ihmisen elämä kääntyä kuin minun silloin. Vaimoani katsomassa käydessäni hän sanoi, että pyytäisin hänen sisartaan itsensä tilalle, jos hän ei enää pääse kotiin. — Kukaan muu ei minun lapsiani kunnolla hoida, hän itki. Kun kaikki sitten kävi niin kuin kävi, minä turvauduin vaimovainajani pyynnön mukaisesti hänen nuorempaan sisarensa, joka silloin oli Forssassa, koska oli täältä kotoisin ja paennut Turusta, kuten toinen poikanikin. Hänelä oli jo Amerikan «tikettikin» ostettuna, mutta lopulta hän luopui matka-aikeistaan. Mutta kauan minä sain «armoilla», ennen kuin hän vaimokseni suostui. Sitten elämä palautui hiljalleen raiteilleen, mutta entisen veroiseksi se ei enää tullut, niin erinomaisen vaimon kun sainkin ja vaikka ulkonaiset olosuhteet olivatkin täysin tyydyttävät. Lähes parikymmentä vuotta sitten minua kohtasi halvaus ja sen jälkeen en ole kunnolla liikkeelle päässyt enkä edes kirjoittaa voi-

nut puhumattakaan työnteosta. Hyvin vaimoni minua on hoitanut eikä leivästä ja lämmöstä ole ollut puutetta, sillä minulla on myös hyviä lapsia.

Forssan Lehdessä (vähän laajempänä) 6. 1. 1961.

ESKO VILJANEN.

Ennen arvostettu mestari, nyt ei työtä nimeksikään

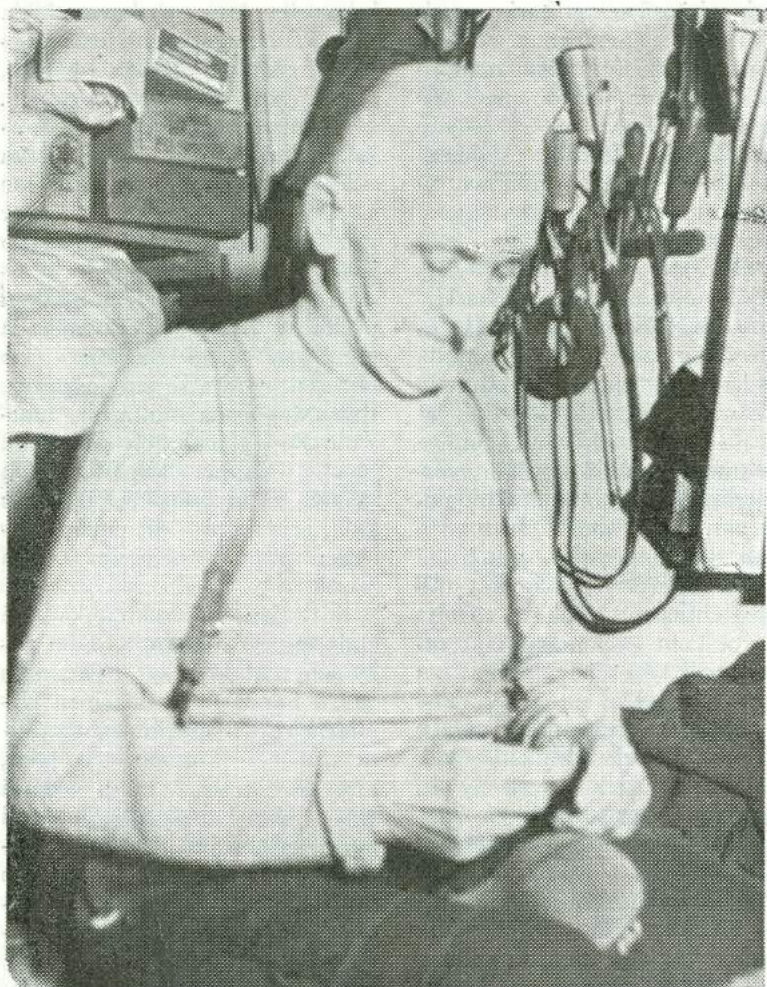
80-vuotiasta Konsta Heinosta tapaamassa

Mestarin äänessä on haikeutta. Ja se on ymmärrettävää. Ennen työn ja touhun täyttämä verstashuone oli nyt ikään kuin unohdukseen verhottu, työkalutkin peitetty paperilla. Ja ennen itsensä tarpeelliseksi, jopa välttämättömäksi tuntenut mestari on vailla työtä ja kiinteätä otetta elämään.

Konsta Heinonen on syntynyt 24. 1. 1880, joten hän on äskettäin täyttänyt 81 vuotta. Vanhus on vielä suoraryhtinen ja lujakuntoinen mies, jonka harteilla ei viisikymmenkiloinen säkki paljon paina. Johdatamme puheen mestarin elämänvaiheisiin ja hän alkaa kertoa.

— Olen syntynyt tuossa toisella puolella tietä ja isäni oli myös suutari ja hyvä olikin. Hän teki monet vuodet jalkineet Jokioisten herroillekin ja niinpä nämä nimittivätkin häntä hovisuutarikseen. Isäni oli kerkiivä ja osaava mies ja hän opetti myös

meidät lapset ahkeroimaan pienestä pitäen. Kahdeksan vuotiaana hän pani minutkin istumaan suutarin rummulle ja siitä se sitten alkoi. Tosin minä mieheksi vartuttuani mielitelin muihin töihin ja lähdin rengiksi. Sekään homma ei kuitenkaan houkutellut ja niin lähdin Tampereelle kelloseppänoppiin. Siitä puuhasta pidinkin, mutta kun en saanut palkkaa, menin rakennustöihin ja jouduin betonimieheksi. Se oli raskasta puuhaa, mutta olin siihen aikaan vahva ja pärjäsin hyvin. Eikä se kelloseppänoppikaa hukkaan mennyt, sillä vuosikymmeniä olen korjailut sekä omia että naapureitten kelloja. Parinkymmenen ikäisenä menin vapaaehtoisesti sotaväkeen Hämeenlinnaan tarkka-ampujapataljoonaan veljeni 'etulaiseksi'. Äkseeraus siellä oli varsin ankaraa, mutta kun ruoka oli vallan erinomaista, pysyimme mainiossa kunnossa. Pataljoonas-

Tekijä olisi, mutta ei tehtävää. — Tämä on ainoa pari, mitä tällä viikolla on korjattavaksi tuotu, toteaa suutarimestari Heinonen puolipohjia kenkiin neuuloessaan.

sa kauemmin olleet olivat punakoita poikia. Minä en ehtinyt palvella kuin vuoden, kun Suomen sotaväki lakkautettiin. Tulin takaisin kotikulmilleni ja rupesin jälleen suutariksi. Pari

vuotta vuokrahuoneissa työskenneltyäni menin naimisiin ja rakensin nämä huoneet.

Vaimon toin itselleni Somerolta. Olin siellä eräässä talossa suutaroimassa ja se tyttö — hä-

nenkin isänsä oli suutari — palveli talossa karjakkona. Rupe-
simme tekemään 'vispilänkaup-
paa' ja ennen pitkää menimme
naimisiin. Enkä minä koskaan
kauppojani katunut. Vaimoni
oli tekevä ja hyvä ihminen ja
vaikka meillä oli paljon lapsia,
tulimme hyvin toimeen.

Alkuaikoina jouduin vielä
paljon suutaroimaan taloissa Ur-
jalassa ja Jokioisissa asti. Hevo-
sella aina haettiin, sillä minulla
oli konekin, kuten oli ollut jo
isällänikin. Suutaria tietenkin pi-
dettiin taloissa hyvänä, mutta
mieluummin minä sentään työ-
kentelin täällä kotona. Kun po-
jat varttuivat, meitä istui toisi-
naan tämän pöydän ympärillä
viisiikin miestä ja jalkineita tuli
kuin tehtaasta. Minä en ehtinyt
muuta kuin leikkaamaan ja sit-
tenkin oli kiirettä. Usein istuin
työssä 11 saakka ehtoolla ja käs-
kin vaimon herättämään minut
toisinaan jo kello kahdelta yöllä.
Itsekin ihmettelin, että pysyin
terveenä. Varmaan siihen vai-
kutti se, että pidin ruokajärjes-
tystä. En syönyt paljon lihaa en-
kä mitään ruokaa mahaani ai-
van täyteen. Voi ja vellit ovat
sellaista ruokaa, joita kumarassa
istuva sisätyömieskin voi syödä.
Tosin minä sentään sain jonkin
verran liikettäkin. Nahat kan-
noin selässäni Forssasta tai Urja-
lasta. Jos kuitenkin osti paljon,
niin ainakin Tasanen Forssasta
toi ne kotiin hevosella ja niin sai
ilmaisen paluukyydin. Mutta
monta kertaa kävelin parinkym-
menen kilon taakka selässäni
Forssasta ja Urjalasta ja tällai-
sen matkan jälkeen oli aina mu-

kava olla, kun tuli kova nälkä.
Joskus minä juoksentelinkin ky-
län nuorten miesten kanssa,
mutta en niistä saanut vastusta,
minä kun en hengästynyt ollen-
kaan. Juoksimme tiellä tietyn
matkan päähän, josta pyörsimme
takaisin ja monta kertaa toiset
tulivat minua vastaan. Kerran
juoksin nuoren hevosenkin kans-
sa kilpaa ja kilometrin matkan
pärijäsin hyvin. Potkukelkalla
minä sen sijaan kerran voitin
hevosen, vaikka se oli riuska ori.
Eräs Menoisten isäntä oli mat-
kalla Forssaan, kuten minäkin,
ja yllytti minua kilpasille. Oli
jääkeli ja myötätuuli ja niin
kävi, että minä sain ennen fab-
riikin päput näkyviin kuin
isäntä.

Entisajan parkkinahka oli
ehdottomasti parempaa kuin ny-
kyinen tehdasnahka. Varsinkin
Mård Forssasta ja Saarinen Ur-
jalasta tekivät hyvän nahan. Sii-
tä kun teki kunnan saappaat,
niin päivän sai ojamies vedessä
seisoa jalan kastumatta. Kun oli
nuori, tehtiin jalkineet miltei yk-
sinomaan rasvanahasta, vain
suurimpien talojen isännät teet-
tivät itselleen pyhäkengiksi pa-
tiisit. Myöhemmin rupesi mm.
Salmisen nahkurinliike Tampe-
reella tekemään valmiita patii-
sinpäällisiä, joten suutarin teh-
täväksi jäi vain niiden pohjaami-
nen. Näin patiiiseista tuli melko
halpoja ja ne olivat niin mielei-
siä, että niitä rupesivat käyttä-
mään monet rengitkin. Mutta
niinpä patiisi oli myös verraton
jalkine; kevyt, notkea ja kestävä,
päälliset niistä eivät kuluneet ol-
lenkaan.

Siihen aikaan kun suutariksi opettelin, saapasparista sai työpalkkaa markan, mutta ennen pitkään se kohosi kahteen markkaan ja ensimmäisen maailmansodan edellä kolmeen markkaan. Suutarin omista aineistaan tekemät saappaat maksoivat 12 markkaa. Mutta sittenkään ei keskitason suutari päässyt yhtä hyvälle palkoille kuin esim. riuska ojamies. Minua sanottiin saattavaksi mieheksi, mutta en päässyt yhtä hyvälle palkoille kuin esim. Tienhaaran Jussi. Hän oli Kojon kartanon renkinä ja teki päivässä kahden päivän tingin sekä lisäksi vielä palkan edestä muualla. Mutta ei meiltäkään leipä loppunut, mutta pitkää päivää teimme, kuten sanottu. Tänne verstaaseen ostin niin suuren lampun, että joka sopeessa näki sen valossa työskennellä.

Mitä vaatimuksia hyvälle jalkineelle on asetettava? tiedustelme.

— Tärkeintä on, että mitat ovat oikeat ja sitten pitää olla hyvät lestit sekä tietenkin hyvät aineet. Hyvä suutari tekee sopivat jalkineet minkälaiseen jalkaan tahansa. Mutta paljon jalkine myös kertoo suutarille käyttäjästään. Siitä, miten se on hoidettu, mihin päin astuttu lintaan jne. saattaa päätellä jalkineen omistajasta varsin paljon. Mutta niitä ei tietenkään sovi maailmalle höpistä, jos tahtoo kuntinsa pitää. Sota-aikana kenkäräjoja kertyi kuitenkin niin

paljon, että osa niistä jäi iäksi päiväksi korjaamatta, kun mistään ei tahtonut saada nahkaa. Minäkin kävin nahkareisussa Hämeenlinnassa asti, mutta yhtä tiukalla se oli siellä kuin muuallakin. Muutamat rupesivat rähi-semään, kun eivät saaneetkaan kenkiään korjatuiksi, mutta minä talutin rähisijät ulos. Täytyy kuitenkin sanoa, että tällaisia asiakkaita oli hyvin vähän.

— Mutta niin ovat ajat muuttuneet, ettei suutarin tekemä jalkine enää kenellekään kelpaa. Eikä niitä paljon korjautellakaan, korkeintaan kerran puolipohjataan ja korkolaput vaihdetaan. Vielä tässä jotakin tekisi, kun työtä olisi, vaan kun ei ole edes särpimen edestä, huokaa mestari ikkunasta lumista luontoa katsellen.

Tarkastelemme verstaasta lähemmin ja toteamme, että esim. lestejä on satoja kappaleita, mallipapereita paksut käärot ja onpa mestarilla peräti kolme konnettakin. Pyydämme, että Heinonen myisi tai lahjoittaisi työkalunsa Lounais-Hämeen museoon sitten kun hän niitä ei enää tarvitse, sillä siellä ne jäisivät kertomaan Heinosten suutarisuvusta jälkipolvillekin. Emme saa kuitenkaan varmaa lupautta, mutta uskomme, että mestari pyyntöömme kuitenkin aikanaan suostuu.

Forssan Lehti 29. 1. 1961

E. V.

Kartanonherroista ja muonamiehistä

91-vuotias Paavali Valo muistelee

Paavali Valon rakentama Korkeaniemen tila, jota nyt pitää hänen tyttärensä poika vaimonsa kanssa sijaitsee Kojjärven Matkun kylässä kolmen pitäjän kulmauksessa. Valo on syntynyt 25. 1. 1870, joten hän on vastikään täyttänyt 91 vuotta. Korkeasta iästään huolimatta hän on erinomaisen pirteä, hyvämuistinen ja huumorintajuinen mies. Hänen kädenpuristuksensa on edelleen luja ja silmäkulmassa asuu veitikka. Mutta täyteen pituuteen suoristautuminen vie aikansa, sillä kova työ ja vanhuus ovat miehen kangistaneet.

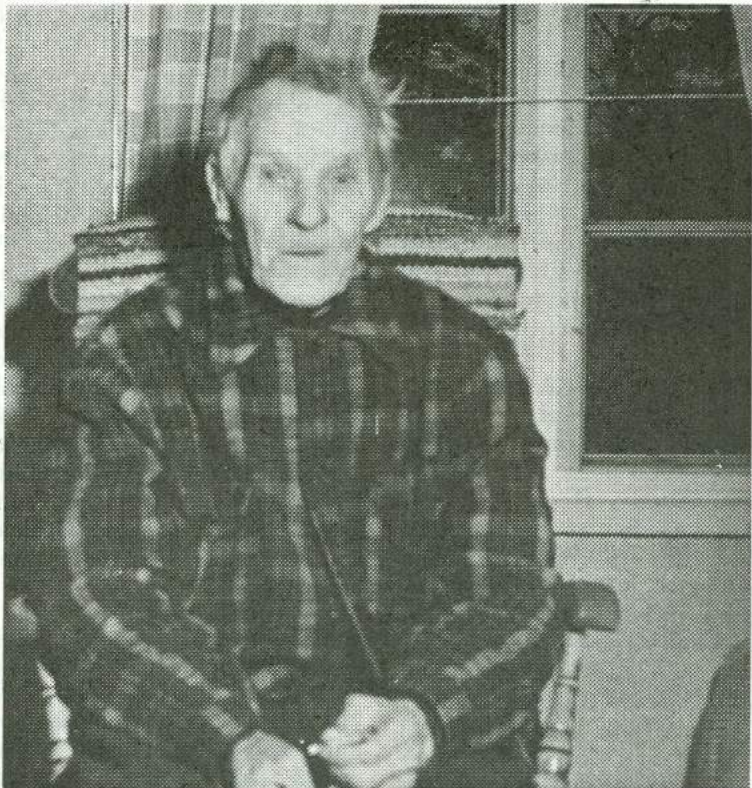
Hetken päivän tapahtumista juteltuamme johdatamme puheen Valon elämänvaiheisiin ja ihmeen hyvin hän vanhatkin asiat muisti.

— Minä olen syntynyt Humpilan Huhtaalla Antilan torpassa, mutta olin vasta 5-vuotias kun isäni muutti Kojon kartanon Vuolteen sivutilalle muonamieheksi. Yhdentoista ikäisenä minäkin jo ryhdyin palkolliseksi, mutta palkka ei ollut perin suuri, vain 50 penniä päivässä. Muonamies sai siihen aikaan palkkaa 150 mk vuodessa sekä lisäksi 20 mk lahtirahaa, 15 mk saapasrahaa ja 3 mk villarahaa. Muonaa sai 10 hehtoa rukiita ja 2 hehtoa ohria sekä vapaan asunnon. Asunto ei ollut kaksinen. Oli vain yksi huone ja pesän suussa keitettiin. Vanhan Wahrenin aikana saatiin kuor-

ma kuivia halkoja kerran kuussa, mutta pojan aikana vain rankoja ja myöhemmin ne oli itse metsästä kaadettava, pehtoorin leimattua puut. Huolehtiva mies poltti kuitenkin tällöinkin kuivia lapeja, mutta monet vetivät niitä vain sitä mukaa kuin tarvitsivat ja siksi puita oli aina kuivamassa muurinpäällystä ja -nurkat täynnään.

Yhteen aikaan meitä oli Vuolteen kartanossa töissä kolme miestä samasta perheestä, nimittäin isäni ja vanhempi veljeni sekä minä. Pian minä lähdin kuitenkin torppareille rengiksi, mutta sitten kun menin naimisiin, muutin Matkun eli Kreivilän kartanon sivutilalle Värälään muonamieheksi. Sitten minä kiertelin melkein kaikki lähiseudun kartanot. Ensin menin Forssa-yhtiön Uuteenkartanoon, sieltä tulin takaisin Vuolteen sivutilalle, sitten työskentelin kolme vuotta Humpilan Venäjän kartanossa ja täältä muutin Nuutajärvelle, jossa viivysin 10 vuotta. Jostakin syystä palasin kuitenkin takaisin kotikulmalle, sillä täällä kertaa Ahkeran taloon. Neljä vuotta täällä oltuani ostin tämän Korkeaniemen tilan, jota sitten rupesin voimieni mukaan rakentelemaan. Tyttärenpoika on sitten ostanut tähän lisää maata.

Muonamiehen ja rengin elämä ei ollut herkkua. Minä en ole koskaan ollut kaikkein huonoim-

Kun vanhaksi elää, saa kaksi kertaa kiikussakin olla, myhäili vanha-isäntä Valo, Eikä hänen lepopäiviään varmaan kukaan kadehdi, sillä lähes 80 vuotta on elämä hänelle ollut pelkkää raatamista.

massa asemassa, sillä vanhemmillani oli vain neljä lasta ja näilläkin niin suuri ikäero, että vanhemmat jo tienasivat kun toiset olivat pieniä. Ja isäni oli yrittävä mies, sillä hän teki itse meille vaatteet ja jalkineetkin. Meillä riitti aina leipä ja niin on riittänyt minunkin perheelläni, vaikka kahdeksan lasta siunaantuinkin. Minulla oli hyvä vaimo, joka ansiotyökseen kutoi ja keh-räsi, piti sikaa ja lehmää, toisi-naan pariakin ja niin ei leipä

loppunut. Lapset olivat myös on-neksi terveitä ja pääsivät pian itse tienamaan. Muona riitti kutakuinkin suurellekin perheel-le, sillä vain kerran jouduin os-tamaan lisää ruista. Mutta oli monta perhettä, jossa aina elet-tiin kädestä suuhun eikä aina ol-lut juuri mitään pöytään panta-vaa. Niityillä heinässä oltaessa monella oli eväänä aamulla kei-tettyjä perunoita ja särpimenä pulloon pantua silakanlaukkaa. Tällaisella ruualla ei tahtonut

pysyä terveenä, varsinkaan syksyisin ja talvisin. Kaikkein ankarammin terveyttä koetteli kynätäminen syksyn koleilla sateilla. Kerrankin pyysimme, että saisimme lopettaa kesken päivän, kun olimme jo läpimärkiä ja niin viluisia, että hampaat kalisivat. Mutta pehtoori ei antanut lupaa. Yksi joukostamme sai keuhkokuumeen ja meni samantien hautaan, suuren lapsijoukon isä.

Paras isäntä, jota olen palvelut, oli vanha Wahren. Hän oli alhainen mies, joka piti työväestään hyvää huolta. Hän järjesti joka juhannus työväelle juhlatkin, joita sitten muisteltiin koko vuosi. Hän ei pannut koskaan miestä pois ja huolehti vielä leskistä ja orvoistakin. Kerrankin oli Kojon kartanossa samanaikaisesti kolme leskivaimoa, joille oli annettu yhteinen huone. Sellaista miestä kuin isä-Wahren ei enää tulekka. Mutta paljon huonompi ei ollut hänen poikansa John eli Janne Wahrenkaan. Hänkin kohteli miehiä mukavasti ja ajeli vain yhdellä hevosella. Isänsä tapaan myös hän järjesti työväelle juhannusjuhlat, joilla tarjottiin miestäväkeväämpäkin. Mutta sitten kerran tuli kylältä miehiä kuokkavieraksi ja syntyi tappelu. Sen koomin ei viinaa saatu.

Janne Wahren oli omituisen tarkka mies. Esim. kaurakin oli sidottava lyhteille eikä niitäkään saanut hangolla nostaa seipäille vaan työ oli tehtävä käsin. Vanhin joukosta seisoi tuolilla seipään vieressä ja toiset ojentelivat hänelle lyhteitä. Väkeä tarvittiin

niin mahdottomat määrät, ettei olisi luullut tällaisen säästäväisyyden kannattavan. Seuraava isäntä oli sitten jo vähän toista maata, vaikka hänkin, kuten kaikki Wahrenit, oli suora mies. Hän ajeli kolmivaljakolla ja oli pa aisojen edessä joskus neljäkin hevosta. Eikä hän useinkaan ilmestynyt pelloille. Ja Matkun kartanon isäntä oli yhtä suurellinen. Kun hän toi rouvan taloon, komennettiin muonamiehet ja taksvärkkärit — palvelin silloin kartanon sivutilalla Värälässä — tienvarteen kunniakujaksi. Axel Wahrenin sisar Hilda sen sijaan oli kuten isänsä. Jos hänelle joutui jonkin palveluksen tekemään, hän antoi aina juomaraha.

Ehkä mukavin paikka, jossa olen työskennellyt, oli kuitenkin Forssan Uusikartano. Tilanhoidtaja Toivonen oli jämpä mies, jonka kanssa tunnollisesti työnsä tekevä mies tuli hyvin toimeen. Siellä jaettiin muona neljä kertaa vuodessa ja muonanjakopäivinä ei tarvinnut mennä lainkaan työhön. Forssassa oli myös kaikki tarvittava käden ulottuvilla, kun torikin oli ihan vieressä.

Venäjän kartanon isäntä Os-kari Taalikka oli kansanomaisen ja höyli mies, joka jutteli miehilleen kuin vertaisilleen. Kartanossa olivat työ- ja ajokalut hieman kehityksestä perässä, mutta ne korjaantuivat nopeasti, sillä isäntä otti aina työmiesten tekemät esitykset huomioon. Minäkin esitin monta korjausta, kun olin kierrellyt monissa kartanoissa ja

niissä nähnyt uudenaikaisia työkaluja ja työmenetelmiä.

Nuutajärven kartanon herra arkkitehti H. Neovius ei renkien ja muonamiesten kanssa ollut juuri missään tekemisissä, pehtoorit hoitivat maatilan asiat. Vain pari kertaa minäkin jouduin hänen kanssaan juttusille. Kerran kun olin kylvälässä naurista sanoin pehtoorille, että siemen loppuu kesken. Pehtoori käski minun mittaamaan kylvöalan pinta-alan, mutta sanoin, etten siihen pystynyt, kun sarka oli toisesta päästä 15 ja toisesta 5 metriä leveä. Neovius kuuli keskustelumme ja sanoi pehtoorille, ettei tuollaista mittausta saanut muonamieheltä vaatia.

Maunulan kartanoon en töihin mennyt, vaikka isäntä minua monta kertaa pyysi. Minä pelkäsin koko miestä, sillä hänellä oli paha tapa aina vengoilla. Kuulin kerrankin kun karjamies kysyi, mistä nyt ruvetaan heiniä ottamaan, kun lato oli tullut tyhjäksi. — Tuo nyt ensi hätään sieltä portin pielestä, vastasi isäntä, sillä kuormasta oli jäänyt pieni heinätukko veräjätolppaan kiinni. Erään kerran hän jutteli suureen ääneen pehtoorilleen, että mahtavatko miehet luulla, ettei hän osaa enää ajaa asemalle, kun ovat tien viitoittaneet. Tielle oli nimittäin rapissut hie-man heinänkorsia. Mutta mikään paha mies Maunula ei ollut, koska kartanossa miehet yleensä pysyivät kauan ja monet koko ikänsä. Myös muonan sai aina reilusti. Kun kartanolla oli itsellään mylly, eivät muonamiehet joutuneet maksamaan lain-

kaan jauhatustullia ja kaurat sai valmiina ryyneinä.

Onko tiellenne sattunut muita merkkimiehiä kuin kartanoiden isäntiä, tiedustelemme Valon lopetettua juttelunsa.

Olen minä nähnyt Humppilan maailmankuulun metsämiehen Sytin Matin. Venäjän kartanossa palvellessani Matti oli Jokelan talossa «huudolla». Hän oli tällöin jo kovin huonokuntoinen, mutta yhtä innokas metsämies kuin ennenkin. Hän kyseli aina miehiltä, olivatko he nähneet riistanjälkiä. Kerran saatoin ilmoittaa, että olin nähnyt saukonjäljet. — Olivatkos ne naaraan vai koiraan? kysyi Matti heti. Mutta mistäs minä tällaisen tiesin, hyvä kun erotin saukonjäljet näädänjäljistä. — Kyllä pitää olla pöhlöjä miehiä, tuhahti Matti, mutta lähti kuitenkin kohta hakemaan pyssyään. Jokelan isäntä huomautti, että jonkun täytyy lähteä Matin perään. — Se on jo niin huono, että jos sattuu «kuukuumaan», niin se ei pääse ylös, hän sanoi.

Kerran näin kun Matti noitui lintuja pyssyinsä ulottuville. Kennin isäntä oli ollut metsällä ja Matti kysyi, oliko hän nähnyt lintuja. — En sitten ainuttakaan, vastasi isäntä. Kun Kenni oli mennyt, lähti Matti läheiselle peltosarakkeelle ja rupesi siellä tekemään temppujaan ja viheltelemään. Ja eikös vain koi-vunlatvoihin lentänyt suuri teeriparvi, ja Matti sai hyvän saaliin. Matti kertoi minulle pyytäneensä viitisensataa sutta, pääasiassa pentuja — emosusia hän ei juuri ampunutkaan, koska

lehmää oli parempi lypsää kuin tappaa —, mutta taisi ukko vähän liioitella. Kaatamiensa ilvesten, kettujen ja näätien määrää hän ei muistanut.

Toinen kova metsämies oli Rusilan Ville Nuutajärveltä. Hän oli erinomainen ampuja, jolle kukaan ei pärjännyt. Kerran hän tarjosi Turun markkinoilla oravannahkojaan ja väitti, ettei yhdessäkään nahassa ole muualla reikää kuin päässä. — Saatte ilmaiseksi koko nipun, jos yhdenkin löydätte, Ville rehvasteli. Kauppias rupesi innolla reikiä hakemaan, mutta niin kävi, ettei niitä todellakaan löytynyt.

● Tällaisia jutteli Valo hämäränä talvipäivänä hänen kamarissaan istuskellessamme. — Kuusi vuotta minä vasta olen ollut vaarinpäivillä, sillä viimeiseen asti yritimme. Äiti oli lopulta jo niin huono, ettei lypsämässä ollessaan päässyt lehmän alta ylös ilman apuani. Mutta vanhaksi hänkin eli, sillä vasta

kolme vuotta hän on ollut kuolleena.

Varmaan olisimme vielä pidempäänkin jutelleet, mutta nuori-isäntä pyysi tuvanpuolelle kahville ja puhe kääntyi muihin asioihin. Saimme kuitenkin kuulla, että Valo muisti vielä hyvin senkin ajan, jolloin Matkun tietä ei vielä ollut rakennettu. — Pitkin mäkiä ja metsiä silloin kierreltiin, sillä suoraan ei pääsyt, kun suo oli kovin upottava. Ja tämän saattoi helposti uskoa, sillä Vuolteen kulmalle kääntyvän tienristeyksen lähettyvillä on noin kolmen metrin korkuinen kivi, jota tietä rakentamaan ja suota kuivattamaan ryhdyttäessä ei ollut lainkaan näkynyt. Valo kertoi olleensa myös istutamassa Kreivilän kartanoon johtavaa koivukujaa. — Olin silloin 19 vuoden ikäinen ja tekemässä taksvärkkiä kartanoon. Koivut haimme suolta ja ihmeen hyvin ne rupesivat kasvamaan, Valo muisteli.

Forssan Lehti 3. 2. 1961

E. V.

Siitä tuli luja silta . . .

Kivimiehistä ja Koskisillan rakennusvaiheista

Forssassa on uuden Koskisillan valmistuttua keskusteltu vanhan sillan kohtalosta ja ainakin vanhempi polvi on sitä mieltä, että silta tulisi säilyttää. Kun kuulimme, että Forssassa

vielä on ainakin yksi sellainen mies, joka on ollut vanhaa siltaa rakentamassa, päätimme käydä häntä haastattelemassa. Tämä mies on kivenhakkaaja Kalle H a l m e, joka tänä vuon-

— Mihinkäs minä tämän käteni panisin, etteivät näkisi minulta sormia puuttuvan, myhäili Kalle Halme ottaessamme valokuvaa hänestä ja vaimostaan. Halme on menettänyt neljä sormeaan sirkkelissä.

na täyttää 80 vuotta. Kun Halmeen elämänvaiheet osoittautuivat varsin mielenkiintoisiksi, valaisemme lyhyesti myös niitä.

Kalle Halme asuu omassa talossaan Riihikadulla itseään puolta vuotta nuoremman vaimonsa Sofian kanssa. Halme on edelleen punaverinen juureva mies, jonka käsissä leka ei varmaan vieläkään kovin paljon paina. Hän uhoo hyväntahtoisuutta, mutta on niin hiljainen, että haastattelija on aluksi ymmällä. Onneksi hänen vaimonsa

rientää apuun. — Melkein kuuksikymmentä vuotta minä olen saanutkin hänen äänitorvenaana olla, Sofia Halme naurahtaa ja viittaa mieheensä. — Mutta minulta puhuminen käy vaivattomasti, joten se ei ole käynyt raskaaksi, hän jatkaa.

Kalle Halme on syntynyt Jokioisten Vaulammilla rengin poikana. Leipä oli tiukalla ja niinpä Kalle hakeutui Jänhijoen Mattilaan paimenpojaksi jo 12-vuotiaana. Kun karja sitten syksyllä otettiin sisään, Kalle jou-

tui huutulaispojaksi Rehtijärven Tapolaan. Sieltä hän kuitenkin pian karkasi ja meni rengiksi Rehtijärven Jokelaan, josta sitten muutti Lammin taloon. Rahapalkkaa hän sai täällä, poikainen kun vasta oli, 30 mk vuodessa, mutta joutui silti tekemään neljä päivää viikossa taksvärkkiä Jokioisten kartanoon. Työt aloitettiin klo 5 aamulla ja lopetettiin klo 8 ehtoolta ja kun matkaa kertyi edestakaisin peninkulman verran, ei jäänyt kunnolla aikaa edes nukkumiseen.

Mieheksi vartuttuaan Kalle Halme ryhtyi kivitöihin. Hän on ollut rakentamassa paitsi Forssan Koskisiltaa mm. Jokioisten voimalaitosta, Humppilan kirkkoa ja Jokioisten myllyä. — Olen ollut pykkäämässä kymmeniä kivinavettoja ja kiskonut niitä varten kiviä kallioista. Pitkän aikaa olin myös valtion töissä siltoja ja rumpuja rakentamassa. Joskus jouduimme hakkaamaan yli kolmen metrin syvyisiäkin reikiä. Se oli raskasta, sillä tuon mittainen pora painoi jo paljon ja lisäksi se tahtoi tuossa syvyydessä jo juuttua kiinni. Päivässä sentään tuollaisen reiän porasimme, mutta sitten piti olla kaksi päällelyöjää. Kovaa työtä se oli, mutta kyllä siinä myös »riskinä» pysyi, kun vaan oli riittävästi suuhunpantavaa. Palkka oli myös parempi kuin sekatyömiehillä. Jos he ansaitsivat 2 markkaa, niin kivityömies sai kolme, kertoo Halme.

— Mutta niin se on myös kankeaksi käynyt, ettei tahdo

aamalla päästä ylös sängystä. Tietää sen, kun koko ikänsä on istuskellut kylmien kivien päällä, keskeyttää rouva Halme.

Kivimiesten ammattikunta oli ennen aikaan suuri, mutta nyt ei enää hakata muita kun hautakiviä ja kuvapatsaita, kaikkiihan nyt tehdään betonista, jatkaa Halme. — Forssassakin oli kivimihiä vaikka millä mitalla. Koskisiltaakin rakentamassa meitä oli monta, mm. Akseli Ahti, Ville Toivonen, Akseli Suomi, Lamminolan Niku, Ahtin Anttoo, Pusurin Jussi jne. ja Lammi-Kalle oli hevostmiehenä. Mutta lisäksi muistuu mieleeni sellaiset kivimiehet kuin Harteva, Kyttälän veljekset, Helmi-Kalle, Kallmannin (Kaarleman) Jussi.

Kertokaapa, miten jouduitte Koskisiltaa rakentamaan!

— Se onkin vähän monimutkainen tarina. Olimme kapinakeväänä hätäaputyönä lohkomassa Pilvenmäen kallioista kiviä Sammakko-ojan viemäriin tekoon — se Sammakko-oja oli siinä Forssan vanhan ruiskuhuoneen kohdalla. Mutta sitten työt lopetettiin ja meitä tultiin värväämään punakaartiin. Sieltä luvattiin 15 markkaa päivässä ja ruoka. Kun ei muuta hommaa ollut, niin lähdimme koko sakkii. Työväentalossa muutama kerran sotatouhua harjoiteltiin ja sitten lähdettiin kohti Hämeenlinnaa. Rintamalle emme kuitenkaan joutuneet, sillä punaiset perääntyivät jo tuolloin henkensä edestä. Lahden tienoilla jouduimme mottiin ja vangiksi, kuten kaikki muutkin.

Ja niin sota päättyi minun kohdaltani siten, etten joutunut ampumaan yhtään laukausta.

Monta viikkoa minä en Henalassa ollut, mutta kyllä sekin riitti, sillä sen kolkompaa ei ihmisen elämä voi olla kuin se siellä oli. Kopit oli ahdettu niin täyteen miehiä kuin suinkin mahtui ja ruokaa ei saanut juuri ollenkaan. Aamulla kun meni jonoon, niin ehtoolla pääsi pois ja päivän annos supistui sillintai turskanpalaseen. Miehet olivat tuossa alkuvaiheessa kuitenkin vielä siksi voimissaan, ettei heitä paljonkaan nälkään ja tauteihin kuollut. Koskisilta minut sieltä pelasti, sillä minut ja muutamia muita forssalaisia kivimiehiä joilla ei ollut suuria syntejä omallatunnonaan, haettiin siltaa rakentamaan.

— Mutta vaikka se ei siellä Lahdessa kauan viipynytäkään, niin niin huonoksi se oli mennyt, etten minä tuntenut, vaikka tien vieressä katselin, kun niitä Matkusta tuotiin. Mutta tytär sentään tunsin, puuttui rva Halme puheeseen.

— Yhden yön vain jouduimme olemaan Työväentalossa, sillä aamulla meidät komennettiin työhön. Jouduimme taas Pilvenmäelle kiviä irrottamaan, mutta ei siitä aluksi tahtonut mitään tulla, kun lekaa ei jaksanut kunnolla kohottaa. Ruuaksi saimme puuroa, mutta ei se piisannut. Se oli semmosta aikaa, että vaikka olisi saanut mahan täyteenkin, niin silti oli olevinaan ankara nälkä.

— Eikä niille uskaltanut sinne työmaalle mitään viedäkään,

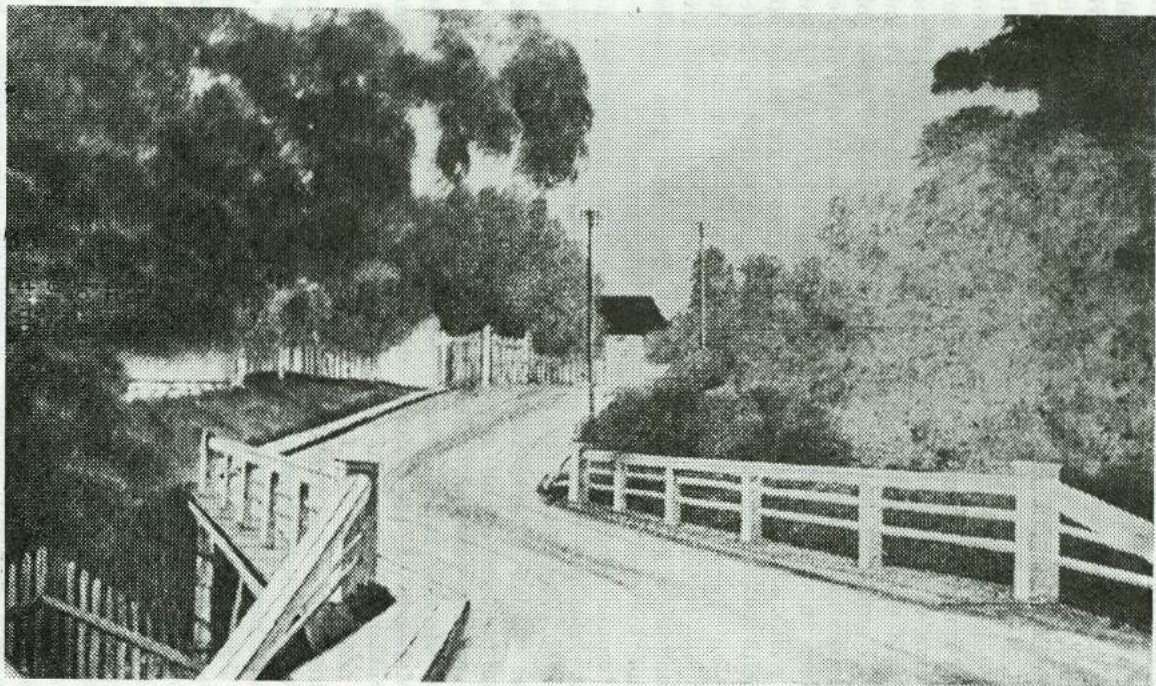
kun sai pelätä, että ammutaan, ankarasti kun uhkailtiin, toteaa rva Halme.

Myöhemmin minä jouduin siten myös varsinaiselle siltatyömaalle. Kivet täytyi kilkuttaa hieman kiilamaisiksi, holvisilta kun tehtiin ja lisäksi kivet kiinnitettiin toisiinsa rautarampoililla (hakasilla). Siitä tuli luja silta, joka kestäisi maailman sivun, sillä perustana on molemmin puolin kallio. Työtä johdatti Turusta tuotettu valtion mestari ja hän oli pystyvä ja mukava mies. Sillan kaidetolpat tehtiin ensin kivistä ja kaitteet puusta, mutta myöhemmin tolpat valettiin betonista, kun kivitolpat tahtoivat aina juuresta irrota alustaltaan.

Kesken sillan rakennuspuuhan minut lähetettiin tuomiolle Tampereelle. Jouduin odottamaan muutaman viikon ja sekin oli kolkkoa aikaa. Koppini oli juuri ruumishuoneen päällä ja joka yö sinne tuotiin vainajia. Niitä heiteltiin kuin halkoja vain ja se oli synkkää katseltavaa.

Rva Halme on juttellessamme etsinyt paperin, johon Halmeen tuomio on merkitty. Siinä oli vain muutama rivi: «Tuomiotaan valtionrikosoikeuden 60 §:n perusteella ehdollisesti ja määrätään heti vapautettavaksi». Miten pitkä tuo ehdollinen tuomio oli, ei päätöksessä mainittu. Halme kertoi, ettei hänen tarvinnut käydä ilmoittautumassa määrääjien nimismiehelle, kuten monien muiden ehdolliseen vapauteen laskettujen.

Silta valmistui syksyllä, mutta

Tällaiselta näytti Forssan puinen Koskisilta »taiteilijan» silmin nähtynä. Taulun on maalannut Thunberg-niminen maalari Forssasta ja sen omistaa rva Jenny Sulanto Jokioisista.

mitään juhllisuuksia ei sen johdosta järjestetty. — Mutta meidän mielestämme se oli komea silta ja hieman ylpeillen sitä katselimme. Saisi se siinä minun mielestäni edelleenkin olla, mainitsee Halme.

Koskisillan valmistuttua Halme joutui rakentamaan Forssan rautatiesillan perustuksia ja sen jälkeen hän teki kivitöitä ympäri maakuntaa, kunnes hän pääsi vakituisesti mieheksi kauppalan töihin. Niissäkin hän ehti olla vielä lähes kolmekymmentä vuotta. Nyt hän on eläkkeellä, kuten vaimonsakin, ja kuten sanottu, hän on edelleen lujakuntoinen mies.

Mainittakoon vielä, että rva Halme (o.s. Lindholm) on myös kotoisin Jokioisista, jossa hänen isänsä piti Jokiniemen torppaa. Jo lapsena hän joutui piikomaan, mutta siirtyi sitten 22-vuotiaana Forssaan, jossa pääsi työhön tehtaaseen. Palkka oli 7 markkaa viikossa. Lähes 60 vuotta hän tehtaassa työskenteli, suurimman ajan kankaanluo-

jana. Tämä on tunnetusti äärimmäistä tarkkuutta vaativaa ja siten hermoillekäypää työtä, mutta rva Halme on siitä huolimatta säilyttänyt iloisen luonteensa ja terveytensä. — Minä olen yhtä lujaa tekoa kuin isänikin ja hän oli suuri ja vahva mies, hymähtää rva Halme. Ja lujaa tekoa hänen todella on täytynyt olla, koska hän vielä lähes 80-vuotiaanakin on nuorekkaan virkeä. — Elämä oli ennen aikaan terveellistä. Tehtiin työtä, ei syöty ylen eikä ajateltu turhia. Eikä se, että meidän isä on vielä noin punakka, ole mikään ihme, sillä sen jälkeen, kun hän minun lei-piini muutti, hän on elänyt hyvän katon alla, sanoo rva Halme ja naurahtaa heleästi. Halme itse ei sano mitään, mutta myhäily leviää hänen kasvoilleen ja se kuvastaa paljon selvemmin kuin sanat, että totta on vaimo puhunut.

Forssan Lehti 4. 2. 1961

E. V.

Ypäjän Kartanonkylän elämää 70 vuotta sit- ten muonamiehen tyttären silmin katseltuna

Muistellessani lapsuuttani mieleeni tulee aurinkoinen mäenrinne asumuksineen, joiden vaiheilla vallitsi vilkas hyöriä. Ihmiset olivat köyhiä, paitsi kartanonväki, mutta

enimmäkseen silti iloisia ja tyytyväisiä ja siksi minäkin muistelen lämpimän mielin lapsuuttani.

Edelläolevaan tapaan aloitti ompelija Aino Hakala (o.s.

Hellsten) kuvailunsa Ypäjän Kartanonkylästä ja siellä viettämästään lapsuudestaan. Rva Hakala on asunut Forssassa jo lähes 60 vuotta ja viettää nykyisin vanhuudenpäiviään toimitalomme naapurina IV Rantakujalla. Hän täyttää tänä vuonna 76 vuotta.

— Isäni oli kotoisin Heikkilän torpasta Ypäjän Ketokylästä, mutta suurina nälkävuosina olivat torpan elukat kuolleet ja halla vienyt viljan, niin että hänen oli ollut sieltä lähdettävä. Isäni tuli sitten muonamieheksi Collinin kartanoon Kartanonkylään, jossa hän sitten koko loppuikänsä vietti. Minun lapsuuteni ajan kartanoa piti Alfred Collin ja vaikka hän oli hieman ylevänluontoinen (hiljaa aina kuiskailtiin, että Kommee tulee, kun herra ilmestyi näkyviin), ei hän suinkaan ollut paha mies. Hän piti monella tavalla huolta alustalaisistaan, vaikka oli itsekin ahtaalla. Kerran hän sanoi minulle kartanossa sisäkkönä palvellessani, että kyllämar ihmiset juttelevat, että minun kovasti kelpaa, kun olen saanut perää suuren kartanon isältäni, mutta eivät he ota huomioon, että sain perinnöksi myös suuret velat. Eikä kai niitä velkoja todellakaan monikaan tullut ajatelleksi, sillä upporikas hän oli tavalisten ihmisten silmissä, kun hänellä oli mahtava kartano, saha ja meijeri ja niillä oma sähkölaitoskin. Kartanossa oli tietenkin ylen herraskaista, mutta mitenkään ylellistä elämää siellä ei minun aikani vietetty. Jouluaattona patruuna käski aina

kaikki muonamiehet ja torpparit kartanoon kahville ja tällöin miehille tarjottiin myös ryyppy.

Vaikka isäni oli kartanossa etumiehen asemassa, oli hänen rahapalkkansa perin pieni, vain vähän toistasataa markkaa vuodessa, mutta muona oli aika runsas. Ruista hän sai 12 ja ohraa 3 hehtoa ja lisäksi hän sai kylvää itseään varten kauraa kartanon maalle. Niinikään vanhempani saivat pitää yhtä lehmää kartanon navetassa ja sille saatiin talosta heinä. Kartanon omalle karjalle syötettiin myös pahoja, mutta äitini antoi omalleen yksinomaan heinää, koska ne oli talosta luvattu.

Äitini oli puuhakas ihminen. Muistan kerrankin kun hän ihmetteli, miten nykyajan (yli 60 vuotta sitten) ihmiset sairastavat. — Niitä varten pitäisi jo olla paarmunskatkin, hän paheksui. — Minä olen synnyttänyt kymmenen lasta, enkä ole koskaan apua tarvinnut. Yksinäni olen mukulani saunassa saanut, siellä ne paatannut ja kapaloanut ja tuonut sisään sekä ruvennut siten töitäni tekemään, hän puheli. Kylässä ei tosiaankaan vielä minunkaan aikani ollut ketään lapsenpäästäjää, yksin lapset tavallisesti saatiin. Eikä ollut omaa kuppariakaan, mutta Kiipun Heta kävi aina tietyn väliajoin sarvia muijien ja äijien selkään iskemässä. Jos jotakin vakavampaa sattui, mentiin lukkari Löfroosin luokse. Jos esim. jalka tai käsi katkesi, niin Löfroos osasi ne parantaa paremmin kuin moni lääkäri.

Ja samaa luokkaa kuin äitini

oli myös isäni. Hän osasi tehdä kaikkea, mitä huushollissa tarvittiin. Itse hän teki saappaansakin, eivätkä hänelle muiden tekemät kelvanneetkaan. Sunnuntaisin meille tuli usein äijiä kankaanpala povessaan ja pyysivät isääni leikkaamaan ne heille housuiksi. Usein isä mutisi, että pyhän minäkin tarvitsisin, mutta leikkasi kuitenkin. Sanoivat, että hän osasi leikata hyvin «luonnikkaita» housuja. Myös kaikki asiat hän teki itse. Kenestäkään ihmisestä isäni ei sallinut puhuttavan pahaa. Jos joku sitä yritti, niin hän sanoi heti, että annetaan me muiden olla rauhassa, eiköhän tässä ole itse kullakin täydet tekemiset omissakin asioissaan. Patruunakin piti isästäni kovin, minullekin hän usein isääni kiitteli. Ja kun sitten Collinin jälkeä tilaa tuli hoitamaan eräs agronomi Vaasasta, niin hän sanoi, että tuo äijiä on minun oikea käteni, jos hän kuolee, niin mihinkäs minä joudun. Isäni tiesikin tarkoin, mitä ja minkälaista viljaa millekin lohkolle oli kylvetty ja minkälaista siementä missäkin laarissa oli.

Asumuksena meillä oli vain yksi huone, mutta se oli verrattain suuri. Eikä meiltä koskaan loppunut leipä. Kun Perttulan kansakoulu perustettiin, pantiin vanhempi siskoni kouluunkin ja kävin minäkin koulua yhden vuoden. Mutta silloin ei saatu koulun puolesta kirjoja ja kun ei ollut varaa millä ostaa, oli niitä lainattava. Talollisten tyttäriltä siskoni niitä ehtoolla haki ja sitten luki yöhön asti voidakseen viedä ne aamulla pois. Minä

ajattelin, etten tuollaiseen souviin rupea, koska piiiaksi pääsen muutenkin. Sitä paitsi koulumatka oli pitkä ja tie talvisin tukkoinen. Pahin oli Perttulan kuja kirkolta eteenpäin, sillä tien molemmin puolin oli aita ja kujalla oli lunta usein niin paljon, että vain seipäät aidoista näkyivät. Perttulan koulu oli mielestämme niin hieno, ettei sinne oikein tahtonut tohtia mennäkään. Opettajana oli Juuso Ranttila ja hän opetti tyttöillekin myös voimistelua. Teimme sauvaliikkeitä, jollaisia emme koskaan aikaisemmin olleet nähneetkään, ja aikuisiakin se ihmetytti. Kaikki harjoitustehtävät teimme «puatinpaperiin», sillä yhden ainoan ostovihon vain minäkin sain.

Vaikka muonamiesten palkka olikin pieni, heidän perheittensä toimeentulo oli sentään turvattu. Sen sijaan ihmeteltiin, millä mäkitupalaiset elivät. Heidän tönönsä olivat niin pieniä, että niihin juuri ja juuri sänky ja pöytäpahainen mahtui ja tönön ympärillä oli pieni perunamaa. Kesäisin he kävivät kartanon töissä päiväläisinä ja talvisin tekivät kai metsätöitä tai työskentelivät kartanon sahalla. Erästä mäkitupalaista sanottiin mykkä-Kalleksi, koska hän oli mykkä, kuten sisarensakin. He asuivat uskomattoman pienessä mökissä ja tuntuivat tulevan toimeen ihan «hengellään». Kalle hakkaili hakoja ja silppuja kartanossa ja eväänään hänellä oli pieni leivänpala ja pari silakkaa. Pyysin kerran äidiltäni hänelle kakun ja kun sen Kallelle ojensin, ei hän

ollut uskoa silmiään. Pyysin häntä heti syömään sen, mutta Kalle puristi vain päättään ja viittoili kotiinsa päin. Kakun hän pani poveensa kuin suuren aarteen.

Kartanon yövahtina oli Moliniminen mies, joka oli ollut Turkin sodassa. Hän kierteli kesäaikana yökaudet ympäri rakennuksia tulipalovaaran takia. Toisinaan istuin hänen viereensä rappusille ja pyysin kertomaan, minkälaista siellä sodassa oli ollut, mutta ei hän paljонkaan kertonut. — Ei niitä, lapsi kulta, tee mieli muistella, Jumala meitä sodilta varjelkoon, hän sanoi. Mutta kerran hän kuitenkin lauloi semmoisen laulun, jossa sanottiin, että «Konstantinopolin portin päällä oli Turkin keisarin kuva. Ja Suomen poijjaat ne sanoivat, hyi hemmetti, kun on ruma». Myös talollinen Tuomola ja eräs Vilen-niminen mies olivat ypäjäläisistä olleet Turkin sodassa. He olivat kaikki vielä vanhoinakin pitkiä ja suuria miehiä. Sanoivat, ettei sootaan kelvannutkaan kuin yli kolmikyynäräiset miehet.

Kartanon meijeri oli mieles-tämme myös ihmeellinen laitos. Ja se olikin siihen aikaan erittäin uudenaikainen. Sieltä vietiin voi Pietarin hoviin, niin hyvää se oli, ja rouvan tarvitsi itse kirjoittaa kuitit, koska konttoristi ei osannut venäjää. Mutta rouva osasi, kun hän oli ollut senaatin kirjurina. Paitsi kartanon oma maito meijeriin tuotiin maitoa myös pappilasta ja Paavolan kartanosta, jonka omisti Collinin toinen poika, sekä muutamista taloistakin. Meijeri kävi sähköllä,

ja patruuna valitteli usein, että «metsänsä sen sähkölaitoksen kanssa pian haaskaa.»

Kylän lukuset pidettiin kartanon taksvärkkärituvassa. Pappi kysyi aina nimenhuudon yhteydessä, oliko asianomaisella myös lehmä. Jos sellainen nimittäin oli, niin piti viedä pappilaan kilo voita vuodessa. Kerran kun pappi taas joltakin lehmää kysyi, niin kartanon pehtoori ärähti, että olisikohan sellainenkin täytynyt tänne tuoda. Sen jälkeen ei pappi voikiloa muonamiehiltä vaatinut.

Myöhemmistä vaiheistaan rva Hakala kertoi, että hän tuli 17-vuotiaana Forssaan siskonsa ompeluliikkeeseen. Jonkin ajan kulluttua hän meni naimisiin, mutta hänen miehensä eli vain kaksi vuotta, sillä hänessä oli keuhkovika. Näin hän joutui miltei alunperin huolehtimaan perheen toimeentulosta. Housuparin valmistamisesta maksettiin 1 mk 20 penniä ja jos otti yötä päivän jatkoksi, niin ehti tekemään kaksi paria vuorokaudessa. Kun sisko lopetti liikkeensä, hän oli jonkin aikaa töissä mm. Reunan vaatehtimossa, kunnes sitten meni Olavi Wessmanin liikkeeseen «housuräätäliksi». Täällä hän työskenteli yli 30 vuotta eli Wessmanin kuolemaan saakka.

— Wessman oli kuuluisa räätäli, sillä hänen vanhat asiakkaansa tilasivat häneltä pukuja jopa Australiaan saakka. Wessmanilla oli aina työtä niin paljon kuin ehdittiin tehdä ja siksi työskenneltiinkin pitkiä päiviä. Kello kahdeksaan saakka ehtoolla istuin verstaassa, mutta miltei aina

kotiin tullessani minulla oli käsi-varrellani pinkka keskeneräisiä housuja, joita sitten kotona valmistelin. Usein istuin napinreikiä ompelemassa kahteen saakka yöllä ja olisin kai joskus istunut kauemminkin, mutta silmäni alkoi karvastella. Nykyisin en tee enää juuri mitään, mutta ei laiskanakaan ole hyvä olla. Jotakin sopivaa puuhaa kun keksisin,

niin mieleni olisi hyvä, ei tulisi ajateltua kaikkea turhaa, haasteli rva Hakala.

Niin, vaikea kai on koko ikänsä lujasti työtä tehneen ilman askartelua olla, vaikka luulisi jo olevan levonkin tarpeen.

Forssan Lehti, 18. 2. 1961

E. V.

Erään työväentalon tarina

Nummen 'Torpan' synty ja lyhyt kukoistuskausi

Kerran, kauan sitten, kokoontui eräitä Tammelan Linikkalan ja Järvenpään torppareita Linikkalan Nummen Mikkolaan pohtimaan, mitä voitaisiin tehdä, että heillekin «itsenäisyyden aamu» kerran valkenisi. Näin sai alkunsa Nummen Torppariliitto, jonka syntymävuosi oli 1906. Kohta tämän jälkeen herätettiin ajatus oman talon rakentamisesta ja jo 1909 voitiin viettää Nummen Torpan tupaantulijaisia.

Mutta torppareita oli vähän ja siksi toiminta uhkasi jäädä kovin näkymättömäksi. Siksi päätettiin pyytää «mökkiläisiä» ja tehtaantyläisiä mukaan. Heitä tuli suurin joukoin, käytännöllisesti katsoen koko Lamminrannan Nummen väki ja niin syntyi Nummen Työväenyhdistys. Se laajensi taloa pari kertaa, kasvoi, kukoisti ja lakastui pois.

Edelläolevassa on lyhyesti Nummen Torppariliiton ja Työväenyhdistyksen sekä Nummen Torpan tarina. Se on nyt katsottava päättyneeksi, mutta «hautajaiset» voidaan pitää levollisin mielin, sillä kaikki ne ovat täytäneet tehtävänsä. Näitä järjestöjä sen paremmin kuin «Torppaakaan» ei enää tarvita, mutta aikoinaan niillä oli suuri merkitys seudun väestön yhdistäjänä ja itsetunnon ilmentäjänä. «Torpan» kaaren korkeimmillaan ollessa se oli yhdyskuntamme työväestön tietoisuudessa jopa paremmin kuin Forssan Työväentalo.

Kun seuraavassa lyhyesti luonnehdimme «Nummen Torpan» ja sen perustajajärjestöjen tarinaa, se ei pyri olemaan mikään historiikki, sillä kaikki perustuu muistinvaraiseen tietoon. Varhaisemmilta ajoilta ei sitäpaitsi

asiakirjatietoja olekaan, sillä ne hävisivät (tai hävitettiin) kansalaisodan melskeissä. Kertojina me ovat olleet «Torpan» perustamisesta alusta asti mukana olleet konelaittaja Arvo Holm sekä Antti ja Olga Kanerva. Antti Kanerva on Nummen Työväenyhdistyksen ensimmäinen sihteeri ja sitä «tointa» hän hoiti 15 vuotta.

Hajanaisten muistiinpanojemme valossa Nummen Torppari-liiton, Nummen Työväenyhdistyksen ja Nummen Torpan tarina on seuraavanlainen:

Torppari liikkeen mainingit ulottuivat voimallisina myös nykyiseen Forssaan, vaikka torppia täällä olikin verrattain vähän. Oman liiton perustivat kuitenkin vain Linikkalan nummen ja Järvenpään torpparit, joita ei ollut montakaan. Keskuspaikkana oli Mikkola, jonne sitten — torppariasian merkeissä kokoontuivat Saarelan, Huhtisen, Vikgrenin, Syrjänpään, Sundbergin, Flincikin ym. torppien varttunut väki. Jo varsin aikaisessa vaiheessa päätettiin perustaa oma talo. Vähä-Saksan talon silloinen isäntä vuokrasi «torppaa» varten tontin 50 vuodeksi ja välittömästi sovittiin hirsi- ja työtal-koista. «Torppasta» tuli kovin pieni ja kun liitto muutenkin näytti jäävän keskoseksi, päätettiin pyytää mukaan myös lähiseudun muu väestö. Näin syntyi Nummen Työväenyhdistys v. 1910 tienoilla. Mukaan tulivat käytännöllisesti katsoen koko Nummen ja Lamminrannan asukkaat ja toiminta vilkastui hetkessä kaikki toiveet ylittävästi. Yhdis-

tyksen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Aleksi Harteve (ent. Nikander) ja sihteeriksi Antti Kanerva. Näille molemmille «Torppa» oli jo ennestään läheinen, sillä Antti ja Olga (o.s. Kivinen) oli vihitty siellä heti talon valmistuttua 1909. Mustialasta saatiin ostaa vanha pirttirakennus, jonka hirret torpparit kuljettivat talkootyönä perille ja talkoovoimin Pirttiä myös laajennettiin, jopa kahteen otteeseen. Rahaa ei paljon tarvittu, mutta jonkin verran kuitenkin ja sen saamiseksi pantiin toimeen keräys sekä järjestettiin iltamia paitsi omassa talossa myös lähiseudulla Mustialaa, Kalsua ja Etelä-Tammela myöten. Iltamia pidettiin tuvissa ja makasiineissa ja joka paikassa oli yleisöä «sali» tupaten täynnä. Iltamien toimeenpanijaksi perustettiin huvitoimikunta, johon saatiin paljon innokkaita jäseniä.

Kun oma talo saatiin laajennetuksi, otettiin ohjelmaan jopa koko illan näytelmiä. Ohjelmistossa olivat mm. sellaiset «näytöskappaleet» kuin Juhannustulilla, Mällassaunassa, Saimaan rannalla, Kaksi mestaria, Kotiintulo, Iinmäellä jne. Varsinaista ohjaajaa ei ollut, mutta jonkinlaisena päällysmiehenä toimi pitkät ajat mm. Antti Kanerva. Vakituksempia näyttelijöitä olivat Antti ja Olga Kanervan lisäksi Oskari Järvi, Pietari Salmenoja, Elli Lehtinen, Lydia Lempinen, Tyyne Harteve, Oskari Mikkola, Hilda Mikkola, Hilda ja Hermann Huhtanen, Väinö Elovirta, Antti Lempinen, kauppias Oskari Isomäki, Anna

Raunio (o.s. Blixt), Väinö ja Sandra (o.s. Grönblom) Aro ym. Monilla näistä oli luontaisia taipumuksia ja niinpä monet forssalaiset sanoivatkin, he «tykkäävät» kaikkein eniten Nummen Torpalla esitetystä näytelmä-kappaleista. «Tykkäämistä» ei yhtään vähentänyt se, että monet innostuksissaan lukivat repi-likkeissään kaikki kirjoittajan merkitsemät ohjeetkin. Väkeä oli aina pirtti täynnä ja taloudelliset vaikeudet voitettiin iltamien ansiosta vaivattomasti. Ensimmäiset kulissit «Torpalle» teki Kalle Erkko ja seuraavat, varsin korkeatasoiset, maalarit Orell ja Vesa.

Mutta iltamien ohjelmaan ei suinkaan sisältynyt vain näytelmä-kappale vaan myös mm. kansantanhut, joista nähtiin paljon vaivaa. Neitokset neuloivat hameisiinsa kaikennäköisiä helistimiä, kun ei ollut varaa ostaa kansallispukuja. Kerran kuukaudessa järjestettiin perheiltama, johon jäsenet perheineen pääsivät ilmaiseksi. Nämä tilaisuudet olivat erittäin suosittuja ja niiden ansiosta yhdistyksen jäsenmäärä kasvoi jatkuvasti. Niinkään toimeenpantiin säännöllisesti joulujuhla, joista monen lapsen mieleen jäi pysyvä muisto. Poliitikasta ei puhuttu juuri milloinkaan, sillä vain harvoin tilaisuuksiin saapui puhuja, joka lietsoi puolueaatetta. Useimmiten oltiin kuin yhtä perhettä ja kaikkien pyrkimyksenä oli saada yhdistyksen taloudellinen asema mahdollisimman vahvaksi.

Jo varsin varhaisessa vaiheessa yhdistyksen yhteyteen perustet-

tiin myös Voimistelu- ja Urheiluseura Nousu. Seura hankki paitsi rekin ja nojapuut myös painimaton ja nimenomaan painista tulikin suosittu harrastus. Kilpailuissa palkintojakin saaneet Luntaan (Lundahl) Svante, Mutalan Väinö ja Jokisen Väinö kävivät aloittelevia opettamassa, mutta vuoden 1918 melskeet keskeyttivät toiminnan, ennen kuin oman seuran piiristä ehti nousta näkyviä tekijöitä. Oma urheilukenttäkin rakennettiin. Forssayhtiön isännöitsijä paroni Palmen antoi luvan raivata sopivan alueen nykyisen Forssan Parantolan paikalle. Muuten nuorukaiset saivat sen rakentaa mielensä mukaan, mutta puiden kaatamiseen oli pyydettyvä lupa. Kerran nuoret miehet kankesivat kentältä ylös mahdottoman suuren kiven, joka sitten pääsi heiltä «karkuun». Järkäle alkoi vieriä hirveällä rytinällä jyrkkää rinnettä alas ja suoraan rinteellä sijainnutta Juha Viljasen tönöä päin. Kun mökki kaiken lisäksi oli täynnä lapsia, oli nuorukaisten sydän syrjällään, taisipa joku jo hädissään rukoillakin. Ja ehkä rukous tuli kuulluksi, sillä jokin puu tai kanto muutti kiven suuntaa sen verran, että mökki säästy. Maineen suloisuutta ei kukaan urheilijoistakaan kuitenkaan ehtinyt saavuttaa.

Tämän innostuksen ihana aika ei kuitenkaan kestänyt kauaan. Musertavan takaiskun toiminnalle toi kansalaissodan aika, jolloin Nummen Työväentalo muiden mukana suljettiin. Yhdistyksen johtoa vastaan ei kuitenkaan voitu esittää mitään ras-

kauttavaa ja niinpä «Torpan» avaimet luovutettiin verrattain pian sen entisille haltijoille. Entistä «vauhtiaan» yhdistys ei kuitenkaan enää saavuttanut. Sitä mukaa kuin vanhat veteraanit väistyivät riveistä, ruvettiin iltamien asemesta järjestämään tansseja, joihin kokoontui kikkonäköisiä huligaaneja. Ensimmäinen «kriisikausi» kohtasi yhdistystä, kun Forssa-yhtiön haltuun joutuneesta Heikan metsästä myytiin tukkeja porilaiselle yhtiölle, joka lähetti omat miehensä niitä kaatamaan. Näistä oli osa irtolaismiehiä, jotka huvikseen tulivat «Torpan» iltaan rähjäämään. Ja sitten kun Forssa-yhtiön suuren rakennuskauden aikana, nimenomaan voimalaitosta rakennettaessa, tänne tuli hurjia «piipunmuuraaajia» eri puolilta Suomea, muodostui tilanne vaikeaksi. Iltamat päättyivät usein tappeluun ja joskus ne oli jopa keskeytettävä. Puukotukset eivät olleet niinkään harvinaisia ja joutuipa siellä pari kertaa toinen lautoihin ja toinen rautoihin. Poliisivoimaa oli niihin aikoihin vähän ja tanssiyleisö hurjaa ja niinpä sattui usein, ettei yksinäinen poliisimies uskaltanut puuttua asioiden kulkuun. Ensimmäisiä metelijöitsijöitä «Torpalla» olivat Ärlinin Svante ja Wessmanin Antti. Näille eivät kukaan muu kuin Antin veli Kalle Wessman mahtaneet mitään. Mutta kun Kalle Wessman oli poliiseista «Torpalla» valvontavuorossa, niin silloin oli rauha maassa. Hän kysyi ensimmäiseksi, että «onks meidän poika täällä» ja jos hän oli, niin silloin hänelle «maa kelpasi».

Suosituimpia soittajia Nummen Torpalla sen «aatteellisella kaudella» olivat Sikstus Järvinen ja Sarinin Akseli sekä Tarin Toivo ja «Ellu» Vihtaniemi sekä myöhemmin mm. Torsti Ahonen. Niinikään «Torpalla» soitti aikoinaan usein romaani, jonka nimeä kertojamme eivät muistaneet. Hänen morsiamensa oli «Rummin» tyttäriä Ronttis-mäestä. Eräänä lauantaina hän oli soittanut «viimeisen valsin» niin haikeasti, että kaikki olivat siihen kiinnittäneet huomionsa. Seuraavana aamuna hän matkusti morsiamensa kanssa Imatralle, jossa he hyppäsivät yhdessä koskeen. Koskaan ei saatu täyttä varmuutta siitä, mikä oli ollut syynä tähän murhenäytelmään. — Erittäin epäitsekäitä toimihenkilöitä olivat mm. Oskari Vaahtera ja K. Tähtä. Ensimmäinmittu toimi «Torpalla» uskollisesti pari vuosikymmentä vaatteiden vastaanottajana.

Hulinoimisesta ym. seikoista johtuen Nummen Työväenyhdistyksen toiminta hiljalleen tyrehtyi ja pulavuosina sammui miltei kokonaan. Lyhyen «renessanssin» «Torppa» eli sotien jälkeen sen ansiosta, että se oli Forssassa ainoa tanssiapaikka. Teatteritalossa ja Työväentalossa oli elokuvat ja Kerholaan ei tansseja sallittu järjestää. Tästä johtuen Nummen Työväentalo oli ahkerasti käytössä ja kun huliganismi kuului jo menneeseen aikaan, sinne kokoontui nuoria aina sali täyteen. Tansseista saaduilla varoilla taloa kunnostettiin, mm. se vuorattiin, mutta talon maalamiseen eivät varat riittäneet. Alkoi nimittäin avautua muita

tanssipaiikkoja ja niin «Torppa» lopullisesti unohtui. Tontti, jolla «Torppa» sijaitsee, kuuluu nykyisin Forssan kauppialalle ja sen vuokra-aika on jo päättynyt. Yhdistyksen sääntöjen mukaan sen omaisuus tulee luovuttaa sosiaalidemokraattiselle puolueelle, jos se lopettaa toimintansa. Taloa on tarjottu Forssan Työväenyhdistykselle, mutta kun se ei ole keksinyt sille mitään käyttöä, se ei ole ottanut sitä vastaan. Kun talossa on vanhanaikainen kamiinalämmitys, on sen käyttö talviaikana kielletty ja kun kesälläkään kukaan ei ole sinne mitään tilaisuuksia järjestänyt, ja talon omistava yhdistys nukkuu ilmeisesti kuolinuntaan, on Nummen Työväenyhdistyksen ja «Torpan» tarina katsottava päättyneeksi. Mutta kuten sanottu, ne ovat täyttäneet tehtävänsä. Ne ovat olleet seudun henkisen elämän valveuttajia ja itsenunnon herättäjiä ja ennen kaikkea ne loivat Nummen ja Lamminrannan asukkaiden keskuuteen yhteenkuuluvaisuuden tunnon. Niiden ansiosta tienoon vähäväkiset tunsivat kuuluvansa

kuin yhteen perheeseen, jonka vahvemmat jäsenet auttoivat heikompiain ja se antoi turvallisuutta. — Mutta vanhempi polvi ei työväenyhdistystä tahtonut ymmärtää. Niinpä kun Antti Kanerva mainitsi kuolinvuoteellaan olevalle isälleen, että eläisitte nyt vielä vähän aikaa, että näkisitte senkin ajan, kun työaika lyhenee kahdeksantuntiseksi isä ärähti: «Semosiaks tei siälä pirujen talosa älläätte. Ei herrat semmoseen suastu, hukka teitit perrii».

— — —
Nummen «Torpan» kylmilleen jääminen ei ole mikään yksinäinen ilmiö. Lounais-Hämeestäkin on hävitetty tai häviämässä monta seura- ja työväentaloa. Nuoriväki kaikkoo maaseudulta ja niitäkään, jotka sinne jäävät, ei tyydytä mat seuratalot viihdytyspaikkoina. «Rahalla saa ja autolla pääsee» on nykyajan nuorten tunnus ja jostakin syystä pyritään huveihin nyt menemään mahdollisimman kauas.

Forssan Lehti, 22. 2. 1961

E. V.

Roppakappeli – kappale väistyvää elämänmuotoa

Missä on Roppakappeli? Useimmat somerolaisetkin arvatastavi puistelevat päätään, moimesta «kappelista» ei ole milloinkaan kuultu. Kuitenkin tämä merkillinen nimi on jo kolmisen

vuotta ollut painettuna pitäjän karttoihin. Vuonna 1957 suoritettun uuden kartoituksen yhteydessä saapuivat maanmittaushallituksen miehet myös tänne Pyölin ja Lahdenkylän rajamail-

le, keksivät kahden metsäsaarekkeen välistä parin kilometrin päässä Härkätiestä pienen, kymmenkunta rakennusta käsittävän yhdyskunnan ja tiedustelivat sen nimeä. Sattuivat tässä tarkoituksessa Elsa Saarisén mökkiin.

— Totta maarin tällaisella «hökkelikaupungilla» nimi on vaikkei tämä nyt New Yorkin suuruusluokkaa olekaan, sujautti silloin vastaukseksi sanavalmiiksi tunnettu neiti Saarinen. Roppakappeli tämä on!

Mutta insinööriä ei tyytynyt tähän, vaan tahtoi saada selvityksen nimen syntyyn ennenkuin sen karttoihinsa merkitsi. Samassa tarkoituksessa avaamme mekin nyt Saarisén mökin oven. Tapaamme haastateltavan kangaspuiden äärestä pienoisessa tuvassaan. Elsa Saarinen on näet taidostaan kuulu kutoja, mutta siitä myöhemmin.

— Niin, kyllä tällä nimellä on vähän erikoislaatuinen «esihistoriansa», hän myöntää tehdessään vieraalle istumatilaa peräpöydälle. Se oli sillä tavalla, että ennenvanhaan viitisenkymmentä vuotta sitten tuossa Salmisen mökissä tien toisella puolen asui Ävikin kartanon metsänvartija, Juho Lehtonen se oli nimeltään, jolla oli kuusitoista lasta. Hänen vaimonsa Wilhelmiina oli kotoisin Ypäjän Palikkalasta ja puhui vähän sellaista outoa murretta, jota täälläpäin naureskeltiin. Yhtenä kesänä ne lapset sitten saivat jonkinlaista kutkuttavaa ihottumaa käsiinsä ja jalkoihinsa — ei se mitään vaarallisempaa ollut, mitä lie

savipuolta, saivat kun alati avojaloin juoksivat. Niin silloin se Miina sanoi, että lapsilla on «roppakapi». Tuo sana huvitti meitä muita niin kovasti, että ruvettiin koko taloa kutsumaan Roppakappeliksi ja siitä se nimitys jäi lopulta koko kylää koskevaksi.

Tässä Elsa Saarisén kaksikamarisessa mökissä istuessa voi hyvin kuvitella ajan pyörän pyörähtäneen viisikymmentä vuotta taaksepäin. Kaikki on aivan samannäköistä siitä lähtien, kun kertojan vanhemmat, Ali-Väärälän talon renki ja «piika» aikansa taloa uskollisesti palveltuaan saivat sen verran kirstunpohjalle, että uskalsivat ryhtyä oman mäkitupalaismökin rakentamiseen tänne töyräälle, jossa jo ennestään seisoi kolme mökkiä. Siitä lähtien ovat myös kangaspuut seisoneet pirtin ikkunan ääressä. Ne oli näet nuori vaimo saanut työpalkkoinaan talosta.

Nämä kunniapaikalla olevat kangaspuut ne tavallaan symbolisoivat koko kylää. Tätä yhdyskuntaa on täydellä syyllä voitu — ja voidaan edelleenkin — luonnehtia «käsityöläismäeksi». Taloon suoritetun työpäivän lisäksi yritti näet jokainen omalla kontollaan leivän jatketta parhaaksi katsomallaan tavalla. Täällä on jo kolmen miespolven aikana oltu suutareita ja puuseppiä ja naiset ovat kutoneet ja ommelleet. Hyvä kengäntekijä oli ollut jo Juho Äijälä eikä tarvinnut työn puutetta valitella kuutisen vuotta sitten manan majoilta menneen Tuomo Salmi-

senkaan. Oikian mökissä isännöi vielä 20-luvun alkupuoleen asti pitäjänkuulu rukintekijä Kalle Kempe, jonka isä jo oli ollut puuseppä. Suvun perinteitä jatkaa nyt kirvesmies Toivo Kempe uudessa verstaassaan.

— Ei täällä Roppakappelissa työtä tekemättä eletä, vaikka »Paratiisiin» liepeillä ollaankin, sutkauttaa Elsa Saarinen kertomuksensa lomaan tarkoittaen parin kilometrin päässä olevaa entistä Lahden kartanon torppaa, jolla on näin paljon lupaava nimi. Työtä on tehtäväkin ja elatustapa löydettävä, sillä näillä entisillä mäkitupalaisintonteilla on maata tuskin enempää kuin minkä pihapuut tarvitsevat kasvaakseen. Useimmassa tapauksessa on lisäksi käynyt niin, että vanhaa mökkiä on jäänyt asumaan ainoastaan naimaton tytär yksinään.

— Meittiä on täällä seitsemän »vanhaapiikaa», valistaa neiti Saarinen. Muttei tämä silti mikään »kyöpelinvuori» ole. Kyöpelinvuori on tuolla Pyölin puolella, ei sinne ole täältä pitkäkään matkaa. Toiset meistä ovat jo ennättäneet kansaneläkeikään, mutta monessa mökissä rapsahtelevat vielä kangaspuut ja kutomakoneet. Jaa, että kuinkako ei ole miehelään viety? En minä vaan ymmärrä, ei me missään metsän peitossa olla oltu, hyvät näköalat tänne on tuolta Härkätieltä ollut...

— Äitini minut kutomaan opetti, oli oppinut sen taidon emännältään. Siihen aikaan kudottiinkin kotona kaikki vaate, mitä talossa tarvittiin, park-

kumista ja verasta rohtimiseen asti. Vaan ei sellaisia hienouksia tarvittu kuin nyt. Itse olen taitoani eteenpäin kehitellyt.

Ei kuulemma kulu päivääkään, ettei joku rouvasihminen koputa ovelle työaineksia tuoden. Jotakin naapurilla näkemäänsä liinamallia on ihailnut ja samantyyppisen tahtoo itselleen. »Sana on jalkava» ja hyvä työ mainostaa itse itsensä.

Ei ole ihme, että täältä Roppakappelin töyräältä metsänreunasta, punaiseksi maalatusta piilopirtistä löytää myös tuollaisen satujen ikivanhan mummon kuin on Miina Lindroos, yhdeksänkymmenensä sivuuttanut. Vanhus jakaa tupansa jalkainvalidin poikansa kanssa eikä vielä ole tarvinnut naapurien apua taloudenpidossaan. Mummon silmiin tulee eloa, kun pyydän häntä kertomaan nuoruutensa ajoista. Vaivattomasti hän palaa 70—80 vuoden takaisin riihipäiviin, elotansseihin ja kirkkomatkoihin.

— Kolmelta ne ankarimmat isännät riihelle ajoivat, muistellee vanhus. Polvet hellinä mentiin, kun vasta pari tuntia aikaisemmin oli toiselta kylältä tansseista palattu. Jalan niissä kuljettiin, tansseissa, eikä kysytty, montako kymmentä kilometriä oli matkaa. Suuressa joukossa mentiin, niinkuin kirkkoonkin sunnuntaisin. Kirkkoon oli koko talon väen mentävä, isännän silmää ei petetty. Kesäaikaan kuljettiin avojaloin, sillä pieksuja piti säästää...

— Vaatimatonta se oli elämä, ei silloin vaatteilla koreiltu.

Kun piiolla ja reneillä oli palkka suurimmaksi osaksi luontaisetuna ja kun kankaat kudottiin kotona ja tehtiin itse tai kiertävillä räätäleillä, niin saman kuosisia olivat niin pii-kojen ja talontyttären kuin renkien ja isäntien puvut...

Näin on Miina-mummo palaut-

tanut meidät Roppakappelin syntyaikoihin, tuohon elämänmuotoon, joka vielä viipyy noissa hämärissä pikkupirteissä väistyäkseen niiden viimeisten asukkaiden mukana.

Forssan Lehti, 24. 3. 1961

M. A.

Humppilalainen pappi ja hänen runovihkonsa

Tohtori Mikael Avellanin kuoltua 1807 hoiti Tammelan kirkkoherranvirkaa seurakunnan kappalainen ja varakirkkoherra Nils Berghäll vuoteen 1809.

V. 1808 alkoi sota; venäläiset etenivät valloittaen nopeasti koko Suomen. Tammelalaiset näyttivät alistuneen valloitusso-
dan alussa vastustelematta venäläisten vaatimiin kyyteihin ja rasituksiin. Tällöinen Tammelan nimismies oli venäläisten altis palvelija.

Tammelan varakirkkoherra ei ollut yhtä nöyrä. Se kävi ilmi silloin, kun tammelalaisilta piti ottaa uskollisuuden vala kirkossa. Tapahtumien kulusta kertoo pastori Ekvall, joka oli Tamme-
lassa apulaisena.

Uskollisuudenvalan antamisen piti tapahtua kirkossa jumalanpalveluksen päätyttyä 29. 5. 1808. Silloin varakirkkoherra poistui ja kehotti seurakuntaa seuraamaan hänen esimerkkiään. Toimituksesta ei tullut mitään. Ta-

paus herätti viranomaisissa pahaa verta, ja Berghäll käskettiin tuomaan vangittuna kuulusteltavaksi.

Kesäkuun lopulla eräänä päivänä Berghäll meni poikansa kanssa kirkkoon, jossa Ekvall opetti rippikoululaisia, ja velvoitti apulaisen ottamaan häneltä ja hänen pojaltaan uskollisuudenvalan. Läsna ei ollut ketään todistajaa. Ekvall kertoo tietäneensä teon vääräksi, mutta hän tahtoi totella esimiästään ja suostui. Varomattomasti hän tuli kertoneksi asiasta nimismiehelle. Tämä tiedotti sen maaherralle heti, koska Berghällillä oli tilillään muitakin syntejä kuin poistuminen kirkosta ja sopimaton valanotto. Hän oli levittänyt huhua, että ruotsalainen armeija oli tulossa sinne päin.

Muutaman päivän kuluttua maaherralta tuli vangitsemismääräys. Nimismies vaati Ekvallilta kirjallisen todistuksen Berghällin antamasta uskollisuuden-

valasta uhaten Siperian-vankeudella. Nimismies saneli itse todistuksen, josta tuli hiukan valheellinen, mutta Ekvall allekirjoitti sen. Kihlakunnanoikeudessa hän vieläpä vahvisti valalla todistuksen. Myöhemmin hän katu i ja lähetti oikaisuja ja peruutuksia, jotka hän taas heikkotahtoisena jonkin ajan kuluttua kielsi toisten painostuksesta. Kuitenkin Berghäll vapautettiin syytteestä, ja hänet valittiin jo v. 1809 Lopen kirkkoherraksi.

Ekvall joutui asiasta eniten kärsimään. Hän sai lievän rangaistuksen väärästä valasta ja nuhteita tuomiokapitulilta. Yleinen mielipide ja inho kääntyivät häntä vastaan. Hän muutti pian sen jälkeen pois Tammelasta.

*

On vielä lähemmin selittämättä, kuka oli Daniel Ekvall. Hän oli Tammelan omia poikia, Humppilan lukkarin Gabriel Tarckeniuksen poika. Jo hänen isoisänsä Daniel oli lukkari, joka toimi jonkin aikaa Tammelan kirkon apulukkarina ja myöhemmin Jokioisten lukkarina. Tarckenius-suku oli Gabrielin jälkeen vielä kahdessa polvessa Humppilan lukkareina.

Daniel Tarckenius-Ekvall valmistui myös aluksi lukkariksi, kuten hän kertoo elämäkerrassaan. Tosin sekin ponnistus tuotti vaikeuksia, sillä hänen kotinsa oli köyhä. Humppilan lukkarilla ei ollut omaa puustellia, ja palkka oli vain kolme tynnyriä viljaa vuodessa. Varmaan hän omasta kokemuksestaan tuns i tarkasti sellaiset epäsiisteydet, joita hän

kuvailee kirjassaan Huonen-Speili. Siinä hän kertoo, kuinka hän matkusti muille maille ja näki talon, jonka hän huomasi itselleen sopivaksi. Kuvailtuaan taloa kaikin puolin siistiksi hän jatkaa aivan kuin anteeksi pyydellen:

*On tuo tosin sanantapa:
Pidä maalla maan tapoja,
Taikka lähde malda poijes,
Mutta jos Sun, Ystäväni,
Isäs oli yxipäinen,
Taikka äitis taitamatoin,
Että oli heidän lysti
Nawetoissa asuskella
Syödä elukkain tavalla:
Mutta sinä hyvin näet
Että sopii elää toisin,
Kaunistaa kansakundaakin;
Kuinkgas mahdat rohjetakkan
Kutzua itzes ihmisexi,
Joka ombi kallis sana,
Elles paremmaxi pyydä.*

(sivuilla 56—61)

Danielin oli kuljettava monien pitäjien halki kokoamassa laullullaan leipää. Usein hän joutui samoamaan 7—8 peninkulmaa päivässä ruispussi olalla. Daniel oli siihen tyytyväinen, koska hän sai syödäkseen rukiista leipää. Päästyään suuria vaikeuksia koki en lukkariksi viisivuotisen opiskelun jälkeen hän halusi jatkaa pitemmälle ja lukea papiksi. Erään papin opastuksella hän luki kolmessa vuodessa ylioppilaaksi. V. 1802 hänen nimensä mainitaan yliopiston matrikkellissa. V. 1804 pidetyssä piispan-tarkastuksessa ilmoitettiin hänen ja Perttulan lukkarin pojan Jo-

sef Tallgrenin olleen pitäjän ai-
noat yliopistossa opiskelevat. V.
1806 Ekvall vihittiin papiksi, ja
hän pääsi Tammelaan Avellanin
apulaiseksi.

Jouduttuaan Tammelassa yleis-
sen pilkan ja häpeän kohteeksi
Ekvall ajatteli pakoja Ruotsiin,
mutta hän jätti aikeen sikseen.
Hän pääsi Eckeröhön armovuoden-
sensaarnaajaksi ja toivoi saavansa
kirkkoherranviran. Kun entisen
kirkkoherran leski oli kotois-
in siltä seudulta, Ekvall uskoi
onnistuvansa viranhaussa parem-
min naimalla lesken. »Tämä us-
koi enkelien lähetetyn taivaasta
luokseen«, kertoo Ekvall. Ekvall
ei päässyt edes vaaliehdolle,
mutta hän nai siitä huolimatta
lesken. Entisellä kirkkoherralla
oli ollut velkoja, ja Ekvall joutui
heti oikeuteen vastaamaan niistä.
Hänen oli maksettava yli 1000
ruplaa. Näin hän joutui yhä suu-
rempaan köyhyyteen.

Vasta 1819 Ekvall pääsi vaki-
naiseen virkaan, ensin Nousiaisen
pitäjänapulaiseksi, sitten
Marttilan kappalaiseksi ja vih-
doin 1828 Karjalohjan kirkko-
herraksi.

Alituinen puute ja huoli nel-
jästä pienestä lapsesta johtivat
Ekvallin juoppouteen. »Usein
olen saanut seisoa sen takia hä-
peäpaalussa, itse tuomiten niin
halpamaisen parannuskeinon,
mutta kun olen kokenut, että pa-
rempaa välinettä ei minulle voi-
si antaa, niin olen pakotettu on-
nettoman vaimoni ja turvattomien
lasteni takia mieluummin
uhraamaan osan kunniaistani
kuin itse elämäni.» Lopputotea-
muksena hän sanoo, että hänen

olisi ollut parempi jäädä omaan
säätyynsä. Ekvall kuoli v. 1835.

Paitsi ruotsinkielistä omaelä-
mäkertaansa Ekvall on kirjoittanut
myös suomeksi. Lainasimme
jo oteita hänen v. 1818 ilmesty-
neestä ohjekirjastaan «Huonen-
Speili ensin kaikille yhteisesti,
sitten Alhaisemmille Säädyille
erinomaisesti, Neuvoxi hyvään ja
Karttamisexi pahaa». Kirja, joka
on kirjoitettu runomuotoon,
osoittaa tekijällä olleen mieliku-
vitusta ja kertomiskykyä. Tai-
teellisesti runoelma ei liene suu-
riarvoinen, mutta sisällöltään se
on kiintoisa. Siinä kuvataan huo-
noa ja hyvää talonpoikaa, emän-
tää, poikaa ja tyttärtä sekä kuin-
ka alhaisemman sopii elää. Runo-
elman kieli on elävää ja ha-
vainnollista, ja se antaa varmasti
hyvän kuvan senaikaisista oloista
rauhaan keskuudessa. Maalais-
elämästä otettujen esimerkkien
avulla Ekvall on saanut esityk-
seen monin paikoin humoristisen
sävyä, niin että elämän surkeus
hipoo naurettavuutta. Esim. hu-
malaista kaikessa sääliittävydes-
sään Ekvall kuvailee näin:

*Ettei Mulleinga seassa
Vielä Pässin karsinasa
Vertaistas löytymän pidä,
Joka juur niin päätäpitän
Kynnyxisä kuukuelee
Pöydän alla mulkuelee,
Lanttuu joka rapakkohon,
Mittaa päälläns joka ojan,
Vielä itze tungiotkin
Aina pitää sängynsänsä,
Traput pyhki takillansa
Mennesänsä päätäniskoin.
Joka niin rivostaa pöydät,
Rääpii Fadit puhtahimmat*

(s. 11).

Nähtävästi Ekvall löysi kuvasta itsensä halveksittavana, mutta hän puki itsehalveksunnan viiltäväksi ironiaksi.

Toinen ivan aihe hänellä oli herrat. Hänen elämänsä tavoitteena oli ollut päästä herrassäättyyn ja hän näytti jo lähestyvän tavoitetta. Siksi hän elämän katkerasti kolhimana pyrki kieltämään tavoittelunsa kohteelta arvon ja kääntyi ihailemaan kunnan talonpoikaisväestöä. Hänen herrojen halveksuntansa ilmenee kertomuksessa neljästä muukalaisesta, hienoihin vaatteihin puetuista herroista, jotka tulivat hänen kotikyläänsä, puhaltelivat savuja ja ulvoivat tullessaan. Hän nimittää yhtä heistä pukiksi, toista kissaksi, kolmatta sonniksi, mutta neljännen hän tunsu ihmiseksi ja puhutteli häntä:

*Minä kysyin, mistä Herran
Piti kotoisin oleman.
Tämä vastaa iloisesti:
Olen siellä, missäs tiedät
Sian nahkonens syötävän.
Minä kysyin: mistä sitten?
Eipä Herrat meidän maasa
Sian nahkaa koskaan syöne.
Eipä kaikki silawaakan.
Tämä ottaa purun suustans,
Heittää minun rinnoilleni.
Minä ajattelin jälle:
Et sä oikein juuri ole
Kaikkiin konstein harjandunut,
Kosk'et sä suuhun osannut,
Ehkä juuri haukottelin,
Sulasta ikäwydestä (s. 40).*

Eräs arka kohta Ekvallilla oli hänen avioliittonsa. Hän ei suh-

tautunut siihen ivallisesti, vaan ihaili sopuisaa ja hyvää kotia. Se käy ilmi osastossa «Tyttärestä huonosta», jossa hän kertoo erään Matin varovaisesta naimapuuhista ja toivoo, että kaikki olisivat Matin kaltaisia.

Huolimatta omasta alennustilastaan Ekvallilla oli korkeat käsitykset ihmisen velvollisuuksista Jumalan kuvana:

*Milläs Ihminen näyttäisit
Itziäs Luojan kuvaxi,
Elles Sä seuraisi Händä,
Wiisaudesa toimesa,
Järjestyxesä hywäsä,
Wielä puhtaudesakin
Pienisä kuin suurisakin
Asioisa askareisa,
Käytöxisäkin kaikisa?
Hämmästy, että katzella
Taiwasta kirkasta kohden,
Jos Sä yxin häpeäpilkku
Olet Luojan kätten töisä,
Häwäistys ihanan laaxon,
Mangin pinnan lawiamman.
Kaunistetun kaikin puolin
Luojan kädeldä omalta*

(s. 63).

*

Huonen-Speillin lisäksi Ekvall kirjoitti 1828 suomeksi arkkiveivusun «Walitus Wirsi sen surkian tulipalon ylitze, joka Turun Kaupungin häwitti sinä 4 ja 5 päivänä Syyskuussa 1827». Runon ajatuskulku, joka toistuu säkeistöstä toiseen, on se, että Turun kaupunkia kohtasi rangaistus sen synnin tähden. Ensimmäisessä säkeistössä ajatus on kenties selvin:

*Ilon ääni itkuun muuttui
Auran autioll rannalla.*

*Wartia Sionisa suuttui,
Holhomasta armolla
Syndi-kansaa onnetonta:
Tulen tuiman lähetti
Nöyryttämään surutoinda
Kaupungita peräti.*

Runosta selviää, kuinka suu-
resti Ekvall kunnioitti tietoa ja
oppia. Hän ylistää Turkua tiedon
aamuruskoksi ja Suomen paratii-
siksi. Kunnioitus kohoaa huip-
puunsa viimeisessä säkeistössä,
jossa viittaillaan yliopiston siir-
tämistä Turusta pois:

*Auran aamu, ehto tähti!
Ajaltas niin suloinen,
Nousneen kadonneen nyt nähty,
Olkoon muistos iloinen
Nulle, jotka valos kauniin
Ajallansa huomaisit,
Salemista Bethlehemiin
Wüsaat waloo seuraisit.*

Loppuarvosteluna Ekvallista

on sanottava, että hän oli var-
masti tavallista alykkäämpi ja
taitavampi pappi, mutta luon-
teeltaan liian horjuva ja heikko.
Hän ei oikein tiennyt, ketä hänen
olisi pitänyt kumartaa kussakin
tilanteessa, sillä hän tunsi, että
hänen oli kuitenkin kumarretta-
va ja alistuttava. Hän on elävä
esimerkki siitä, millaisia vaike-
uksia köyhän kansan lapsilla oli
pyrkiessään opintieellä eteenpäin,
vaikka älylliset edellytykset oli-
sivat olleet riittävät suurempiin-
kin saavutuksiin. Muutoinkin
kurjan elämän teki alkoholi vielä
kurjemmaksi. Vastaavanlaisia
kohtaloita oli varmaan muillakin
Tammelasta lähteneillä opiskeli-
joilla, joiden elämästä emme
tiedä.

Forssan Lehti, 30. 3. 1961

EEVA OJANEN.

Korpitorpasta mustikkafarmariksi Yhdysvaltoihin

*Forssan Yhteiskoulun ensimmäinen "talonmies" kertoo pitkän
elämänsä moninaisista vaiheista*

Kymmenet, ehkä sadat ker-
rat on tullut ajettua Lamalan
—Lautaportaan tien varrella
Susikkaan kylän laidassa si-
jaitsevan pienen punaisen mö-
kin ohi kiinnittämättä sen
asukkaisiin sen enempää huo-
miota kuin mitä pihallaan hää-
riviin ihmisiin yleensä kiinni-

tetään. Sillä en tiennyt, että
mökin mummo on läheltä seu-
rannut mm. maamme maaseu-
dun ensimmäisen oppikoulun,
Forssan yhteiskoulun, alkutai-
valta ja jopa viljellyt musti-
koita farmillaan Yhdysval-
loissa.

Mökin omistaja on Vilhel-

miina Heino, joka ensi elokuussa täyttää 85 vuotta. Pitkän elämänsä varrella hän on nähnyt niin elämän varjo- kuin valopuoliakin ja niistä hän meille kertoili hänen mökkiinsä pari päivää sitten poikettuamme.

Saamme ensinnä kuulla, että rva Heino on syntynyt keskellä synkkää korpea sijaitsevassa Näkiön torpassa, jonne Susikkaan kylästä johtaa vain jalankuljettava pahainen polku ja jonne kylästä kertyy matkaa noin kaksi ja puoli kilometriä. Ja suunnilleen saman verran matkaa torpasta on myös Mustialan Haarankorpeen.

KÖYHÄ KOTITORPPA

— Elämä kotitorpassani ei minun lapsuuteni aikoina ollut hääviä, alkaa rva Heino kertoa. — Torpan maat parrujenmyynti- ja kaskeamisoikeuksineen sai asuttavakseen jo isoisäni äiti, joka sitten miehensä kanssa rakensi torpan rakennukset. Kun kartanon hallinnossa tapahtui vaihdos, Näkiö erotettiin torpaksi ja siltä vadiittiin paitsi tavallista myös rästiveroa. Tavallinen vero oli 12 rinttua ja rästivero kaksi rinttua sysiä. Ei siis ihme, että köyhinä pysyttiin. Leivästä ei juuri varsinaista puutetta ollut, sillä isäni, Näkiön Manu, teki aina kuin suinkin torpan töiltä ehti, renutuoleja vääristä oksista ja niistä hän sai sen verran rahaa, että se juuri viljaan riit-

ti. Mutta kaikkesta muusta oli puute. Meillä nuoremmilla lapsilla oli käytettävänä vain yhdet kengät yhteisesti eikä muusta vaatteesta ollut paljon enemmän tietoa. Siksi jouduttiin talvikaudet olemaan tuvassa, jossa vanhempamme kertoilivat entisistä ajoista. Kuuntelimme järkyttyneinä, miten edellämäinittu isoisäni äiti — hän oli alunperin ruotsinmaalaisia — eksyi Mustialan korpiin. Häntä oli pyydetty laittamaan lukusia Heinämaan taloon, koska sillä seudulla eivät siihen aikaan muut osanneet leipoa nisusta. Mummo oli silloin jo hieman huononäköinen ja kun hiltakin alkoi hämärtyä, hän eksyi Hylön korpeen. Sieltä hänet monen päivän perästä löysi Mustialan metsänvartija Elva. Aluksi hän luuli mykkyrään käpristynyttä mummua karhuksi ja rupesi lataamaan asettaan, mutta huomasi onneksi ajoissa erehdyksensä. Kun hän sitten kantoi mummua Näkiöön tämä itki ilosta, kun sentään pääsi kotiin kuolemaan, sillä hän oli ollut aivan varma, että menehtyy korpeen.

Isoäiti taas oli kerran kuullut Kutterviikista päin surkeata ulinaa. Isoisä oli siepannut kirveen ja lähtenyt katsomaan, mikä siellä oli hätänä. Kun hän pääsi perille, tapasi hän Liinaharjan talon joutokarjan kurkut auki revittynä. Susiparvi oli tehnyt pahaa jälkeä, sillä kahdeksan päätä oli kuollut tai lopetettava. Isoisäni tullessa paikalle, sudet olivat kuitenkin paenneet.

11-VUOTIAANA MAAILMALLE

Kuten sanoin, elämä oli Näkiön torpassa köyhää. Yhden-toista vanhana minä lähdin paljain jaloin Haarankorpeen metsänvartijalle lapsenpiiksi ja siitä saakka olen maailmalta elantoni hankkinut. Myöhemmin Näkiössäkin ruvettiin elämään paremmin, kun siihen yhdistettiin myös Kutterviikin torpan maat ja peltoala näin suureni. Mutta veljeni aikana olot taas huononivat, sillä hän sairasti selkävikaa parhaasta iästään lähtien.

Haarankorvesta muutin Liinaharjalle piiksi ja sieltä Mustialan metsänhoitajan palvelukseen. Täällä tapasin tulevan mieheni Kalle Heimon, joka palveli kartanossa kuskina. Hän oli kotoisin Kalvolan Ojajärveltä ja oli monenlaiseen puuhaan pystyvä mies. Kun sitten Forssan yhteiskouluun kuulutettiin talonmiestä, pyrki miehenikin tähän toimeen ja tuli myös valituksi.

KURAA KÄYTVILLÄ ÄMPÄRIKAUPALLA

Yhteiskoulu toimi siihen aikaan Tölön talossa ja sillä oli suuria taloudellisia vaikeuksia. Tämän johdosta talonmiehellekin maksettiin palkkaa vain 300 markkaa vuodessa sekä lisäksi vapaa asunto. Kun sitten oma koulutalo valmistui, palkkaa hieman korotettiin, mutta se oli vielä nytkin niin pieni, ettei sillä perhe kunnolla elänyt. Mutta mieheni teki kesät rakennustöitä ja talvisin näperteli yhtä ja toista, minkä talonmiehen

töiltä ehti. Mutta paljon ei talvisin muihin töihin jäänyt aikaa, sillä 24 tulisijaa piti lämmittää ja niinkään lamppujen hoito ja siivoaminen vei paljon aikaa. Joka luokassa oli neljä suurta lamppua ja tietenkin niitä oli myös käytävissä ja muissa huoneissa. Pimeänä aikana lamput piti täyttää toisinaan kaksi kertaa vuorokaudessa. Syksyisin kertyi käytäville joka välitunti kuraa ämpärikaupalla, sillä tiet — ja usein pihakin — olivat saviliejluna, johon jalka painui nilkkaa myöten.

Silloin alkuaikoina oli koulussa miltei joka ilta myös erilaisia juhlia, kokouksia, seuroja jne., jotka tietenkin lisäsivät talonmiehen työtä. Kun sitten koulu muuttui 8-luokkaiseksi, oli talonmiehen hankittava itselleen asunto koulun ulkopuolelta. Palkka kohosi tällöin ensin 800 ja sitten 1.000 markkaan vuodessa, mutta se oli sittenkin vielä niin pieni, että päätimme yrittää onneamme muualla 13 vuotta talonmiehenä toimittuamme.

OPETTAJAT YSTÄVÄLLISIÄ

Koulun ensimmäisistä opettajista rva Heino kertoi, että he olivat kaikki erinomaisen ystävällisiä, nimenomaan rehtori Sajaniemi ja lehtori Nuorteva. — Nämä molemmat olivat epäitsekkeitä valistajia, jotka ajattelivat köyhänkin kansan parasta, kuten apteekkarinrouva Ester Hällströmikin, joka kouluhankkeen oli alullekin pannut, rva Heino totea. — Sajaniemi ja Nuorteva pitivät puheita muuallakin kuin koulun piirissä ja muistan ker-

rankin kun Sajaniemi ennusti, että ennen pitkää koittaa vaikeat ajat, ellei työväestöä aleta paremmin ymmärtää. Tehdas-yhtiön johto ei ilmeisesti pitänyt tällaisesta puheesta ja sainkin sen käsityksen, että Sajaniemi muutti Forssasta pois sen tähden, ettei hän saanut osakseen täyttä ymmärtämystä koulun johtokunnan taholta. Samoin oli Nuortevan laita, mutta hänestähän tuli-kin sitten kiihkomielinen puolemies.

MUSTIKKAFARMARINA YHDYSVALLOISSA

Forssasta lähdettyämme ostimme pienen tilan mieheni kotikylästä Ojajärveltä. Emme kuitenkaan olleet täällä kauan, sillä mieheni sisar, joka oli muuttanut Amerikkaan, rupesi viettelemään meitäkin sinne. Hän lähetti meille matkalippujen hinnan ja lisäksi auttoi meitä Amerikassa elämisen alkuun. Ostimme pienen mustikkafarmin läheltä Kanadan rajaa. Mustikan viljely tapahtui siten, että keväällä katkottiin määrättyltä alueelta kaikki kasvillisuus, joka sitten kesällä poltettiin. Seuraavana keväänä paikalle nousi kaunis mustikkavarvikko, joka antoi runsaan sadon. Edellytyksenä tietenkin oli, että alueella oli ennestään kasvanut mustikkaa. Mutta vain kahtena vuotena sato pysyi kunnollisena, sillä sen jälkeen marjoihin alkoi ilmaantua mahdottomasti matoja. Marjoilla oli hyvä menekki, sillä niitä vietiin Amerikasta Saksaan saakka. Meidän farmimme oli kuitenkin niin pie-

ni, ettemme sen tuotolla eläneet, mutta mieheni teki talvet muita töitä. Myös mieheni sisar, joka oli ollut itsensä Rockefellerin palvelijana, osti myös mustikkafarmin, jonka viljelemisessä me häntä autoimme.

Mutta sitten tuli Amerikkaan-kin ankara pula-aika, joka tyrehdytti mustikoidenkin menekkin. Kun farmimme tuotto oli lisäksi muistakin syistä heikentynyt, päätimme lähteä takaisin kotiseudulle. Saavuimme kotimaahan pari vuotta ennen sodan alkamista ja rakensimme tämän mökin, kun säästöjä oli jonkin verran kertynyt. Mieheni tarkoituksena oli rakentaa tähän lisää, mutta sitten hän katkaisi jalkansa, jota sairasteli pitkät ajat. Ja juuri kun jalka alkoi parantua, hän sai keuhkokuumeen, johon kuoli. Niin jäi mökki laajentamatta, kun säästökin olivat hupenneet sairastamiseen. Mutta hyvin minä silti toimeentulen, joten minulla ei ole mitään valittamista, päin vastoin. Sitä vain olen ajatellut, että saisi Ylhäinen isä jo minutkin pois kutsua, kun ikääkin on jo karttunut näin paljon, huokasi rva Heino tarinointinsa päätteeksi.

● Mainittakoon vielä, että Heinot toivat Amerikasta tullessaan mukanaan marjojenpoimintakoneen, jollainen ainakin näillä seuduilla oli silloin vielä täysin tuntematon. Nyt sen sijaan ei monikaan enää marjaan ilman konetta lähde, siksi paljon se poimintaa nopeuttaa.

Forssan Lehti 16. 6. -60.

E. V.

Heinämaankulma – suurten salojen ympäröimä yksinäinen yhdyskunta

Teräsvaari

Kun muutama päivä sitten kävimme Heinämaan pappaa haastattelemassa, tapasimme hänet pistelemässä heiniä seipäälle. Papan näkö on hieman heikko, mutta äänestä hän tuntee kaikki tapaamansa ihmiset, joskin on puhuttava hieman tavallista koveimmalla äänellä. Papalla on nimittäin erinomainen sävelkorva sekä myös hyvä ääni. Vielä nytkin hän saattaa heläyttää, jonkin vanhan viisun niin komealla äänellä, että kateeksi käy. Ja muutenkin tämä tervaskanto on vielä hyvissä voimissa. Hänen kouriinsa sopii edelleen yhtä hyvin heinähanke kuin kirves, saha ja tukkisaksetkin.

Kuuluja eräntäijöitä

Siirrymme sisälle ja panemme merkille, miten kevyesti pappaponnahtaa rappusille. Pyydämme häntä kertomaan Heinämaankulman asutuksesta sekä minkälaista täällä oli ennen aikaan.

— Ensimmäiseksi tänne on tietävästi perustettu Heinästen torppa, joskin Saloisten torppaa lienee ryhdytty rakentamaan jokseenkin samanaikaisesti. Heinästen torppa on pitkälti yli 200 vuotta vanha ja sitä ovat asuneet laajalti tunnetut eräntäijät. Ja siitä torpasta lähtivät aikoinaan naisetkin saloilta saalista noutamaan. Kuuluisin heistä on ollut Heinästen Eeva, joka

ampui susia ja ilveksiäkin, kaatoipa hän yhden karhunkin. Heinänen, kuten Saloksetkin, olivat Mustialan torppia ja veronsane maksoivat lähinnä susilla. Siksi tällä kulmalla ennen aikaan hiilimiilut käryisivätkin pitkin kesää. Seuraava asuja täällä on ollut Mustialan metsänvartija. Tunnetuin heistä on ollut Elvaniminen, koska tuota Anderssonin paikkaa vieläkin sanotaan Elvaksi, joskin nuoremmat muistavat sen paremmin Miili-nimisenä. August Mäkeläinen, joka oli Miilin seuraaja, perusti Ruskolammista Heinäsiin laskevan puron varrelle kalanhautomonkin, hän kun oli alunperin kalastusteknikko, mutta se ei menestynyt, sillä vesi oli liian lämmintä.

Korvenraivaaja

Tämä Heinämaa sen sijaan on Kaukjärven Joudon takamaita ja kuuluu siksi Kaukjärven kylään. Isoisäni isoisä tänne rupesi taloa rakentamaan. Hän oli silloin jo keski-ikäinen mies, mutta ankara turpeenpuskija. Kontti selässä hän tänne kinttu-polkuja myöten tuli, teki itselleen petin kuusenjuurelle, laskei leivän kannonpähän ja ryhtyi kuokkimaan. Kotitalosta hän lienee saanut viljanpuolen sekä vähän raivausapuakin ja metsätä ja järvestä äitj hankki särpiä. Maata tähän taloon ero-

Kaksi vanhaa, tänään 90 vuotta täyttävä Heinämaan pappa ja hänen äitiansa. Molemmat ovat kuitenkin vielä lujaa ainesta.

tettiin 300 hehtaaria, josta nyt on 60 hehtaaria peltona sekä torppien maat päälle. Minä olen ottanut ylös tuon Muuransuon synkästä korvesta. Sen paikalla on nyt 30 ha peltoa, jonka erotin poikavainoilleni.

Ensimmäinen Heinämaan torppa oli Mäkilä, seuraava Sillanpää ja nuorin Lehtonen. Torp-

parit — tilat tietenkin ovat nyt itsenäisiä tiloja — ovat itse raivanneet peltonsa ja sitkeitä raivaajia he ovat olleetkin. Nimenomaan Lehtonen paiski töitä rännomalla, sillä hän oli niin luja mies, että pärjäsi kahdelle tavalliselle kuokanheiluttajalle.

Niin, ja on täällä sitten vielä ollut Kustaa Kauseen paikka

tuolla Luolalammen rannalla Äijälän maalla. Kause ei kuitenkaan ollut mikään turpeenpuskija vaan suurvaras ja vääränrahantekijä, jota koko kulmakunta kammoksui. Mies sai kolkon lopun ollessaan viljavarkaissa Suonpäänkulmalla. Kylän miehet saivat hänet kiinni, kun äijä hyppäsi suuri ruissäkki selässä syöväriin yli ja molskahti ojaan maan jalan alla pettäessä. Suonpään miehet hakkasivat hänet seipäillä niin pahoin, ettei mies enää koskaan parantunut. Päähän tullut syvä haava nimittäin rupesi märkimään ja siihen Kustaa vähitellen menehtyi.

Vesi nousi rappusille asti

Leipä näillä kulmilla on ennen vanhaan ollut lujassa, mutta onneksi järvistä ja metsistä on saatu särpimen puolta. Hallat täällä eivät niinkään ole tehneet kiusaa, joskin nekin ovat veronsa vaatineet, mutta vesi täällä on ollut pahana vaivana. Isäni kertoi, että suurina nälkävuosina 1866—68 satoi eräänä kesänä niin kovin, että järven vesi nousi vallan uskomattomasti. Alusella oli saanut soutaa parhaana eloaikana Heinästen tuvan rappusille saakka. Eloa tehtiin vedessä kahlatan ja kuhilaat koottiin mätäiden päälle kuivumaan. Mutta kun elon oli lisäksi halla pannut, ei niistä saatu kuin vähän kahuja. Rukiit jauhettiin tähkiineen Kuivakosken myllyssä, joka sijaitsi parin kilometrin päässä tuota läheistä puronvartta ylöspäin. Arvaa sen, minkälaista leipää siitä tuli. Ja on tuo järvi

minunkin aikaanani noussut tuon rantapellon yläsyryään asti. Heinästenjärvestä laskeva Heinjoki on kerran perattu ja se paransi tilannetta paljon, mutta usein tekee vesi vieläkin kiusaa. Tämän vuoksi onkin jo ryhdytty alustaviin toimenpiteisiin Taipaleen kosken alentamiseksi.

Hirviä oli kuin karjaa

Kun tiesimme, että Heinämaan pappi on ollut tunnettu metsämies ja ampuja, pyysimme häntä kertomaan myös eräkokemuksiaan.

— Täällä oli ennen riistaa runsaasti ja kuulee täällä vieläkin homenokan hiovan ja teeren pulputtavan. Mutta se on vähäistä entisiin aikoihin verrattuna. Hirviä oli kuin karjaa ja teeriä nuosarten koivut usein mustanaan. Isäni täältä ampui vielä ilveksenkin minun pikkupoikana ollessani ja itse olen ampunut kymmeniä näätiä. Niiden nahkoja myin tattareille usein monta kerrallaan. Tattarit maksoivat näädän- ja saukonnahat — saukkojakin täällä nimittäin on vielä minun aikaanani ollut runsaasti — kultarahalla ja siksi se oli haluttua. Haapanäätiä oli runsaammin kuin mäntynäätiä, mutta viimeksimainituista sai vähän paremman hinnan. Tuhkureita eli vesikkoja, jollaisiksi niitä nykyisin sanotaan, näki rannoilla yhtenäin, samoin kärppiä ja lumikkoja. Viimeksimainittuja on vieläkin, mutta en minä ole niitä enää vuosiin pyydystänyt. Ei ole kärppä kädessä, vaikka pinnonraossa, sanotaan, mutta hel-

posti niitä raudoilla latojen ympäriltä sai. Teeriä ja metsoja minulta liikenä myydä miltei aina. Kerrankin kun meiltä vietin kahdella hevosella vakanttia (veroviljaa) Hämenlinnaan, minä ajelin kolmannella perässä kuormanani lintuja. Kettuja täällä on vieläkin, mutta ennen niitä oli paljon runsaammin, vaikka repolaisia silloin ahkerasti pyydettiin, sillä niiden turkki oli ennen vanhaan hyvässä hinnassa. Mutta ketut olivat minun mielestäni ennen paljon punaisempia kuin nyt. Ristikettu oli kuitenkin silloinkin hyvin harvinainen, sillä en minäkään ole nähnyt kuin yhden ja senkin tattarin repussa.

Tarkka-ampujia

Lintumiehen piti olla hyvä ampuja ja kun minä mielestäni osa-

sin koko hyvin kohdalle, rupesin ottamaan osaa myös ampumakilpailuihin, joita pidettiin Kaujärven Matinsyrjällä sekä sitten myöhemmin myös Forssassa ja joskus kirkollakin. Kauppias Ståhlberg hankki minulle erinomaisen pyssyn, mutta kyllä siinä oli hintaakin. Se maksoi 75 markkaa eli saman verran kuin lehmä. Mutta se oli myös hyvä ase, jolla pärjäsi mainiosti. Parhaita ampujia Tammelassa olivat niihin aikoihin Kaskelin, Sillanpään Kalle ja Ståhlmanin Joose, mutta kun vain Kaskelinilla oli yhtä hyvä ase kuin minulla, me Kaskelinin kanssa tavallisesti korjasimme parhaat palkinnot. Osasin siihen aikaan luodikollani markan kokoiseen pilkkaan sadan metrin päästä.

Forssan Lehti, 6. 7. 1961.

E. V.

”Viinapikarissa nähtiin selvästi Rytölän muori”

Tarinat elävät vielä Urjalan Leikkikankaalla

Urjalan Leikkikangas on iloa ilmentävästä nimestään huolimatta syrjäistä seutua, jossa leipä vieläkin ei ole kovin leveä. Tämä kulmakunta sijaitsee Humppilan ja Laukeelan välisen maantien varrella lähellä Humppilan rajaa ja ennen tilojen itsenäistymistä siellä on asunut vain torppareita ja mäkitupalaisia. Kylä

on pieni — se käsittää vain muutamia asumuksia — ja sitä ympäröivät laajat salot. Mutta se on erinomaisen kodikas kumpareineen, ahoineen ja tuuheine pihapuineen.

Leikkikangas oli ennen tunnettu tietäjistään ja parantajistaan ja tarinoita näistä kerrotaan paikkakunnalla yhä. Verraton kertoja kylässä on piakkoin

Heinää tulee lujasti ja siitä on maamiehen mieli hyvä. Ilolan isäntä on tulossa heinäpellolta ja myhäilee tyytyväisenä pihakedollaan.

77 vuotta täyttävä mv. Heikki Ilola, ja kun hän lisäksi tietää eniten kylän entisyydestä, hakeuduimme hänen puheilleen.

Heikki Ilola on vielä kepeäjalkainen mies, joka edelleen viljelee tilaansa, josta hän tosin on antanut suurimman osan pojal-

leen. Miehen tavoittaessamme hän oli tulossa heinäpellolta asianmukaisin työasein varustettuna. Pääsimme heti lupaavaan jutunalkuun.

— Niin, torppiahan täällä vain ennenvanhaan oli sekä mäkitupalaisia, mutta nyt ollaan tietenkin itsenäisiä. Kaikki torpat

kuuluivat Nuutajärven kartanoon ja taksvärkki täältä tehtiin Kinolan sivutilalle. Sikäli kuin nyt oikein muistan, täällä oli seuraavat torpat: Saha ja Kontio, jotka myöhemmin yhdistettiin, Ilola, Rytölä, Hätälä ja Iso-Leikkilä sekä Suvikrouvi, jossa ennen myytiin matkustaville viinaa. Muita tiloja oli sen nimisiä kuin Koskelin, Kylänpää, Hakala, Ahola, Mäkelä, Kulmala, Takala, Säteri, Pottilanrinta ja Eero.

Tämä Ilola oli torpista suurimpia, sillä peltoa oli ennen itseinäistymistä jo 16 hehtaaria, josta kuitenkin enemmän kuin puolet oli itse suosta ylösotettua. Mutta vero oli myös ankara. Taksvärkkiä piti tehdä kaksi päivää viikossa hevosen kanssa sekä 15 kenkkipäivää, jotka oli tehtävä silloin, kun sana tuli. Lisäksi piti tehdä kaksi matkareisua. Kun rahdinajo tapahtui joko Helsinkiin tai Turkuun, hupeni niillä aina kolme — neljä päivää. Sen jälkeen, kun rautatie valmistui, reisuja ei kuitenkaan enää tehty, joten minä en ole ollut niillä mukana. Edelleen piti olla kaksi päivää sonanajossa, yksi päivä kartanon nurkkia puhdistamassa, yksi päivä lompaita keritsemässä ja niinikään piti tehdä pelukoppa ja viedä se hiiliä täynnä kartanoon.

Nämä meidän kotipellot olivat kovin kivisiä, mutta paremmin mäkimaan torppari pärjäsi kuin suolta maansa saanut, sillä mäillä ei hätyytellyt halla eikä kivi ole kade. Metsästä saatiin ottaa tarvittavat poltto- ja rakennus-

puut, eikä niiden määrää kukaan käynyt kyselemässä. Yksi metsänvartija ei sellaiseen nimittäin ehtinyt, koska hänellä oli peräänkatsottavanaan tuhansia hehtaareja.

TORPPARI OLI LUIJILLA

Torpparia pidettiin aina lujiilla, mutta paremmin he sittenkin elivät kuin muonamiehet. Torpparilla oli sentään aina eväsleipänsä välissä vähän voita tai lihaa ja piimää tai kaljaa ryyppättävänä, mutta suuriperheisellä muonamiehellä oli särpimellä silakkaa sekä palanpainimena vettä. Sillä ei muonamiehen palkalla paljon särvintä ostettu, se kun oli vain 90 penniä päivässä. Muonavilja sen sijaan jotenkuten riitti, jotta selvää leipää sai muonamieskin purra.

Tuo tie tuossa on ollut jo monta miespolvea, joskin se minun aikanani vielä oli syksyin ja kevään niin upottava, että rattaanpyörät painuivat kappaa myöten. Sen on siihen avannut Nuutajärven kartano ja kerrotaan, että se tämän perusteella on tämän tienoon metsätkin emännyt (ominut). Vanhat nimittäin tiesivät, että tämän seudun metsät kuuluivat Tasson mäestä aina Humppilan rajaan saakka ennen valtiolle.

NEIDOILLA OLIKIN SORKAT

Mistä tämä kylä näin leikkisän nimen on saanut? tiedustelemme.

— Tuolla vähän matkan päässä on korkea harju, jota sanot-

Kodikas näkymä Urjalan Leikkikankaalta.

tiin Leikkilän riihimäeksi. Nuorten oli siellä ennen vanhaan tapana mennä piirileikkiä ja muutenkin ilakoida. Kerrotaan, että eräänä hämyisenä suviyönä olisi joukkoon ilmaantunut metsästä kaksi kaunista valkeata neitoa, mutta kun heitä ruvettiin lähemmin tarkkailemaan, huomattiin, että neidoilla olikin jalkaterinä sorkat. Metsänneidoksi sorkkajalkoja ounasteltiin ja kun he olivat leikkiin mukaan pyrki-neet, ruvettiin tienoota sanomaan Leikkikankaaksi. Näin kerrotaan, tiedä sitten, miten paljon tarinassa on perää.

PARANTAJA JA VEREN- SEISOTTAJA

Kertokaapa niistä suurista Leikkikankaan tietäjistä ja parantajista:

— Sellaisia on täällä ollut todella useampiakin. Kuuluisimmat heistä olivat Aholan Jaakko, joka oli vanhapoika, sekä Rytölän muori. Jaakko iski suonta ja kylvetteli pelästyneitä lapsia sekä paranteli hampaita piipunöljyllä. Mutta lisäksi hän oli näkijä ja pystyi seisottamaan verenkin, pulppusipa se miten suuresta haavasta tahansa. Rytölän muori taas oli lapsenpäästäjä. Nuutajärven Väkkärinkylässä oli Anttila-niminen talo, jossa oli viisi tytärtä. Neljälle ensimmäiselle oli muori kutsuttu parmunskaksi, mutta nuorimmaiselle ei enää käskettykään. Lapsi tuli kuitenkin onnellisesti maailmaan, mutta äiti rupesi kohta itkemään, eikä häntä saatu millään lakkaamaan. Hädissään talon

isäntä lähetti renkinsä hakemaan Aholan Jaakkoa apuun. Renki tuli Jaakon luo hevonen vaahdossa ja kertoi asian. Kun Jaakko ei heti hypännyt rattaille renki jo hermostui ja tiuskasi, että isäntä käski kiirehtimään.

— Ei nyt enää mitään kiirettä ole, sillä se on lakannut jo poraamasta, oli Jaakko sanonut. Ja näin oli todella asianlaita. Kun Jaakko ja renki tulivat taloon, tytär katseli lastaan naurussuvin. Talon väki rupesi sitten utelemaan, mistä tuo itkeminen oli johtunut, jolloin Jaakko oli sanonut, että jos isännällä on viinaa, niin minä näytän, kuka hänet poraamaan pani. Isäntä oli silloin täyttänyt pikarin viinalla ja kun Jaakko oli sitä hetken aikaa hämmentänyt, hän käski katsomaan. Ja pikarissa oli näkynyt selvästi Rytölän muori, niin selvästi, että hänen 'völkörinsä' raidatkin olivat erottuneet.

VALKEA PÄÄSI KARKUUN POTASKANKEITTÄJÄLTÄ

Onko Nuutajärven lasitehtaan vaikutus ulottunut tänne asti, tiedustelemme?

— Tietysti, monellakin tavalla. Suuri osa rahdinajosta oli ennen rautatien valmistumista tehtaan kuljetuksia, sillä sieltä vietiin valmista tavaraa ja tuotiin lasin valmistuksessa tarvittua lasihiekkaa ym. raaka-aineita. Jonkinlaista raaka-ainetta ostettiin usein myös Somerolta, ja otettiin sitä vähän täältä Leikkikankaaltakin. Mutta täkäläisistä aineista tuli huonoa lasia, se

oli milloin sinertävää, milloin vihertävää. Niinikään tehtaalle ostettiin potaskaa, jota tehtiin tuhkasta. Hätilän muori, joka oli vähän yksinkertainen ihminen, sitä poltti ihan työkseen. Kerran häneltä pääsi valkea karkaamaan ja siitä syttyi suuri metsäpalo. Muori koetti ensin yksinään sammuttaa paloa kantamalla rohimisen paitansa helmassa kuraa korvesta, mutta sellainenhan oli hassun työtä.

ROSVO NAISEN VAATTEISSA

Onko tällä paikkakunnalla koskaan rosvoja ollut? utelemme edelleen?

— Ei, ei täällä ole, mutta kyllä tämänkin paikkakunnan miehet ovat rosvojen kanssa tekemisiin joutuneet. Isäni kertoi, että Helsingin reisuilla kovin kavahdettiin Pernunnumea siellä Tamelan Portaana takana. Kerran oli eräs hieno nainen matkapyttyineen pyrkinyt meikäläisen kyytiin ja oli tietenkin myös päässyt. Mutta sitten äijä oli huomannut, että naisella olikin hameensa alla miehen housut. Hän oli silloin pudottanut muka-

vahingossa piiskansa ja pyysi vierasta hakemaan sen. 'Nainen' nousi kärryiltä ja silloin äijä huitaisi hevosta ohjasperillä ja painui pakoon, minkä pääsi. Tielle jäänyt rosvo huusi silloin hätääntyneenä, että pudota pyttyni, pudota pyttyni. Mutta ei äijä pudottanut ja kun sen kansi sitten avattiin, huomattiin, että pytyssä oli puukko ja pyssy.

Samoissa yöpymispaikoissa äijät kun aina kortteerasivat, tuli joidenkin muhinoitua vähän myös vaimoväen kanssa. Yksi heistä sai oikein morsiamenkin, vieläpä suuresta talosta. Mutta sitten tuli tukala tilanne, kun morsian halusi tulla tutustumaan sulhasensa kotitaloon. 'Sulhasella' ei ensinkään ollut taloa, oli vain torppa, ja kaiken lisäksi muija ja mukuloita kotonan. No, 'sulhanen' sijoitti morsiamen tuliaisarkkuineen takarekeen. Mutta sitten kun he olivat juuri pääsemässä erään jyrkän mäen päälle, mies tempasi puukolla häntyrin vittaksen poikki ja niin alkoi morsian arkkuneen huristaa mäkeä alas kovasti kirkuen. Mutta sulhanen sen sijaan painui kotiaan kohden tulista ravia.

Forssan Lehti, 8. 7. 1961.

E. V.

Pelimanneja ja häitä

'Lounais-Hämeen joulussa 1960' ja pian sen jälkeen ilmestyneessä Forssan Lehden joululiitteessä olen kertonut lounaishämäläisistä kansanpelimanneista, jotka täällä vaikuttivat viime vuosisadan loppukymmeninä ja tämän sataluvun alkupuolella. Esittelin noissa kirjoituksissa ne kansansoittajat, joista minulla oli joltisesikin tietoa. Mainittuina vuosikymmeninä vaikutti Lounais-Hämeessä monia muita pelimanneja, joita ei olisi unohdettava, mutta joista minulla on vain joitain hajanaisia muistutuksia. Siinä toivossa, että joskus joku innokas kotiseutumies kerää heistä sekä lisää muistitietoa että hakee heidät kirkonkirjoista, julkaisen nuo katkelmatkin.

Vuosisadan vaihteen kummallakin puolella Hattulan Pelkolan kylässä eläneet Rantalan veljekset tekivät usein soittomatkoja myös Lounais-Hämeeseen. He olivat varsinkin Väinö Aarnion tuttuja, ja hänen kertomuksiinsa seuraavassa nojaudunkin.

Kotitaloa piti vanhapoika Edvard eli Eetu, Heikki viljeli lähistöllä sijaitsevaa Lammasmaen tilaa ja Antti Hennan taloa. Eetu soitteli jo pikkupojasta lähtien viulua, Heikki laneettia ja Antti selloa. Aarnio muisteli, että Eetu ja Antti pystyivät soittamaan nuottien mukaan, mutta tuskin Heikki, jolla kuitenkin oli hyvä äänikorva. Kun kylässä oli

muitakin soittajia ja Hämeenlinnasta saatiin mukaan alttoviulua soittava suutari Janne Sandbäck ja tämän poika, muodostui 5—6 soittajan yhtye. Sitä sanottiin Rantalan veljesten soittokunnaksi; se oli tunnettu kautta Hämeen.

Väinö Aarnio kertoi olleensa veljesten kanssa soittamassa häitä Hauhon Vuolijoella. Heikki, joka oli aika velikulta, ei malttanut olla sielläkään tekemättä kujeitaan. Sillä välin kun toiset olivat syömässä, Heikki ripusti vanhan kiertokoulunopettajan kintuista riippumaan pellinnuoriin ja huusi hääväkeä katsomaan kummallista hirttäytymistapausta. Vanha Vuolijoki suuttui kovasti. Mutta senkin jälkeen Heikki jatkoi temppujaan. Hän työnsi soittajatoverinsa Janne Sandbäckin pitkäntäkin takataskuun vasikankoiven. Ontuva Janne huomasi sen vasta sisällä ja heitti koivella Heikkiä. — Rantalan orkesteri soitteli myös franseesia, joka Hauholla päin oli purpurin edellä. Soittaessaan veljekset lauloivat. Aarnio vielä muisteli valssin sanoja.

*

Somerolla asui Pajulan kylässä Kinnaskosken Iisakki eli Iisu, joka oli hyvä klarinetin soittaja. Häntä nuorempi laneetin puhaltaja oli Kettu-Aatami Hovilan läänistä. Viulua taas soitteli Elias Tuominen eli Kiikun Eilu, joka yhteen aikaan toimi

Pajulassa suutarina. Hän soitte-
li Someron ulkopuolellakin. Hän
oli aika humoristi ja sai veikeä-
lä soitollaan monta tappelunuh-
kaa tyynnytetyksi. Viettäessään
häitään Talpian Kälkän tyttären
kanssa hän polkan sävelellä esit-
ti itse sepittämänsä laulun:

Ellu, Ellu, Kiikun Ellu
Kälkän, Kälkän, Kälkän Kaisa,
Elias Tuominen
Kälkän Kaisan naiminen,
joka Kälkän Kaisan vei.

Ihamäen kylässä asui soittaja-
pari veljekset Heikka ja Iisakki
Lampoo. Joskus sattui niinkin,
että he soittivat yhdessä Kustaa
Sarapiston ja Matti Niin'aron
kanssa, joista olen erikseen ker-
tonut.

Kultelan kylästä oli kotoisin
Ylijoen Niku, laneetinsoittaja,
joka kuoli nuorena. Väärän Mat-
ti soittelee häissä paitsi klarinet-
tia myös harmonikkaa, ja Suu-
tarin Kalle oli seudun ensimmäi-
siä haitarinoittajia. Hirsjärven
kylässä asui Frankenberg-nimi-
nen pelimanni, josta ei ole lä-
hempiä tietoja. — Sarven Vihto-
ri, sama mies, jonka kerroin
Kaskelinin kanssa olleen pasto-
ri Rautellilla viulunsoiton opis-
sa, asui Lautalaron torpassa, jos-
ta käsin hän kävi tansseja soit-
telemassa. Hän oli yksi niistä
seitsemästä miehestä, jotka huk-
kuivat Heinäjärveen.

Lundgren-niminen kelloseppä
kävi Nummen pitäjästä käsin
Somerniemelläkin häitä soitta-
massa. Kaskelin kertoi, että
miehen viulussa oli kielet päin-
vastaisessa järjestyksessä kuin
tavallisesti. Hänellä oli suuri sä-

velvarasto. — Ville Roos (Ruusi), joka oli Kiikalan mustalais-
ten sukua, oli niinkään oivallinen
viulunsoittaja, kuoli vain
nuorena.

*

Heikki Tuura eli Suoranta
Perttulasta soittelee ensin viulua,
mutta kun tuli sen kiukuspäis-
sään rikkoneeksi, hän osti 1870—
80-luvun vaihteessa laneetin. Kun
hänen soittonsa tahtia kuunneltiin,
tuntui kuin pilli olisi puhissut:
»Taas saatana, tees viettävä,
tees tulitikku, tees tommonen
noin». Edvard Rautanen
muisteli, että Tuuran Heikki oli
vattikas mies ja että hänellä oli
leveät posket ja huulet kuten
puhaltajalle sopikin.

Fienströmin Heikki oli niin-
ikään ypäjäläisiä. Hän sorvaili ja
valmisteli laneetteja, mutta myös
soittelei tanssia, milloin ei pa-
rempaa pelimannia ollut saatava-
na. Kun hän oli Kartanokylän
elotansseissa pelimannina, hän
sai siitä hyvästä korvatuksi
taksvärkkipäivän. Hänen pillin-
sä kuviteltiin hokevan: »Taas
taata Kalle, taas kuppari, taas
taata Kalle, taas kuppari, tuo
juotavaa». Ilmeisesti hänen kla-
rinettinsa läpät lokahtelivat
kuuluvasti.

Järven Juha Humppilan Huh-
taalta oli taitavan pelimannin
maineessa. Viuluineen hän kulki
häitä soittamassa paitsi pitkin Jo-
kilääniä myös Loimaan puolella.
Hänen torppansa sijaitsi Kiipun-
järven päässä. Sokeaksi tultuaan
hänen oli tanssisoitot jätettävä,
mutta kotona hän yhä käsitteli
viuluaan, kunnes joutui vuoteen

omaksi. Silloinkin piti viulun vielä olla näkyvissä seinällä vuoteen kohdalla. Kun hän oli kuollut, hänen viulunsa joutui mustalaisille.

Pelimanni-Jaukkari, s. 1878, eleli Huhtaan kylässä ja soitteli viulua kuten jo isänsä oli tehnyt.

*

Jo mainitsemani Kalle Grönroos oli kotoisin Lopelta, Härkäjussin poikia ja ammatiltaan kelloseppä. Hän soitteli usein Johannes Anttilan parina. Tämä Anttila oli kotoisin Rengon Kuittilasta, hyvin monipuolinen musiikkimies. Toimittuaan jonkin aikaa kotipitäjässään vt. lukkarina ja sitten Tammelassa vt. kiertokoulunopettajana hän joutui lopulta Hämeenlinnan soitto-kuntaan. Myös hänen veljensä Heikki soitteli laneettia.

Aikaisemmin mainitsemani Antti Mikkola soitteli mm. tammelalais-forssalaisen K. A. Östermanin kanssa. Antin isä, jota sanottiin Pauhariksi, oli muistitiedon mukaan poikaansa taitavampi soittaja.

Mainitsen lopuksi Tammelan Kallion kylässä eläneen ja v. 1918 siellä kuolleen Manu eli Manasse Heikkilän nimen. Hänen kävi nuoruudessaan häitä soittamassa. Muistelen hänestä ottaneeni valokuvankin noin viisi vuosikymmentä sitten.

*

Kerron vielä pelimannien esiintymisestä häissä vanhojen muistinpanojeni mukaan.

Tavallisesti häissä oli kaksi soittajaa, vaikkapa kaksi viuluniekkaa, ellei ollut klarinetin puhaltajaa. Tuotti vaikeuksia virittää viulu yhteen laneetin tai harmonikan kanssa. Kahdenpuoliset häät kestivät neljäkin päivää. Kun kulkue ajoi sulhasen kotiin, istuivat pelimannit heti morsiusparin jälkeen tulevilla rattailta ja soittelivat suviseen aikaan kyläpäiden kautta ajettaessa. Häämarssia soitettiin papin tullessa saliin, morsiusparin astellessa vihittäväksi ja poistuessa tästä tilaisuudesta. Jo silloin, kun hääväkeä tuli häätälöön, saattoivat pelimannit soittaa marssia.

Heikki Könnö kertoi Hevonien Mansikkaniemessä kesällä 1875 vietetyistä suurista häistä, jolloin Kalle-isäntä toi nuorikon Sääksmäeltä. Junalla Humppilan asemalle saapunut hääväki kokoontui Kinoksen taloon, josta vieraat noudettiin hevosilla. Mansikkaniemen omien miesten avuksi oli saatu ajomiehiä Hevonien muistakin taloista. Pelimanneina olivat Johannes Anttila, joka soitti 'paasiviulua', ja Kalle Grönroos, jolla oli viulu. Vaikka sää oli vähän sateinen, pelimannit antoivat soittonsa kaikua kyläpäissä, mm. Jokioisilla. Häitä tanssittiin ainakin kolme päivää. Purpurissa oli mukana peräti kaksisataa paria. Se tanssittiin avaralla pihalla soittajien istuessa vanhassa rakennuksessa avonaisen ikkunan ääressä.

Vitsailtiin, että Riihivalkaman Kaskilan häitä tanssittiin toista

vuotta. Kun näet tohtori A. E. Granfelt moitti lukusijoilla riihivalkamalaisia siitä, että kylässä pidettiin ahkeraan tansseja, selitti kuudennusmies Nikula kylässä tanssittavan Kaskilan häitä, vaikka niistä oli kulunut jo toista vuotta.

Kaukolan Jaakkolassa joskus 1890-luvulla vietetyissä häissä muistellaan vielä olleen käytännössä vanha tapa: kun pani lautaselle 3 mk, sai ryyppyn. Kertoja ei muistanut, saiko silloin myös oikeuden viedä morsian tanssiin, kuten muualla oli asian laita. Muistellaan myös, että Riihivalkaman häissä oli pelimannirahan kokoojana Yrjölän isäntä. On

säilynyt muistitieto siitäkin tavasta, että sulhassaaton tullessa ammuttiin pyssyllä ilmaan. Kerrotaan, että näin olisi tehty vielä Kaukolan Penttilän häissä joskus 1890-luvulla.

Kauppias Kaskelin muisteli, että pelimannin tavallinen rahapalkka häistä oli 2 mk. Väinö Aarnio puolestaan tiesi, että kullekin soittajalle maksettiin 20 mk, lyhemmistä tansseista 15 ja iltamasoitosta 10 mk. Mutta nämä taksat olivat varmaan voimassa myöhempinä aikoina. Yleensä soittajat noudettiin ja kyyditettiin pois talon puolesta hevosella.

Forssan Lehti 20. 8. 1961

Esko Aaltonen

Tammelalaisten kaupunkimatkat ja rahdinajot entisaikaan

*Kohta neljä vuosikymmentä vanhojen muistiinpanojen mukaan,
kertojina Hykkilän Jussilan miehet ja Heikki Könnö*

Turku oli vielä 1860-luvulla tammelalaisten paras markkina-
paikka. Siellä käytiin tavallisesti
kaksi kertaa vuodessa, nim. syys-
markkinoilla ja tammikuussa
Heikin markkinoilla. Parrujen ja
lankkujen viennistä aiheutuneet
matkat olivat sitten erikseen.
Syysmarkkinoille vietiin pellavia
ja hamppuja, vaikka usein kävi
niin, etteivät hamput joutuneet
valmiiksi ennen kuin vasta Hei-
kin markkinoille vietäviksi.
Hamput oli pantu kauniisiin

kimppuihin; kuormaan sijoitet-
tiin 10—15 leiviskää, s.o. koko
talon hamppusato. Leiviskältä
saatiin 6—7 mk (toisessa muis-
tiinpanossa 12 mk 20 naulan lei-
viskältä). Syysmarkkinoilla oli
paljon kalastajia, jotka ostivat
hamppuja, ja sisämaan miehet
taas ostivat heiltä silakkaa talven
varalle. Syysmarkkinoille vietiin
myös voita ja lintuja. Heikin
markkinoille kuljetettiin viiväs-
tyneitten hampputen ohella toi-
sinaan myös lankkuja. Kotiin

tuotavaksi ostettiin suoloja, viinaa (kotipolton lakkauttamisen jälkeen), kahvia, kaulaliinoja, rautaa, joskus verkaa yms.

Parruja ja lankkuja vietiin Turkuun muulloinkin kuin markkinapäiviksi. Hykkilän Jusilasta esim. ajettiin jonakin talvena kaksikin kertaa kolmella hevosella Turkuun parruja ja lankkuja. Mäntysistä 9x3 tuuman lankuista saatiin 2 mk kpl. Niitä sijoitettiin kuormaan tavallisesti 12 kpl. Viiden sylen pituisesta ja 11 tuuman vahvuudesta petäjäparrusta saatiin 20 mk, mikä ei suinkaan ollut paljon, kun jo pelkkä parrun teko oli vaatinut kahden miehen päivätyön ja vetomatka oli pitkä. Oli kuusisylisiä ja 12-tuumaisiakin lankkuja. Turussa myytiin puutavara kauppiaitten pihoilla. Ns. halungit, kauppiaitten asiamiehet, olivat parrun- ja lankuntuojia vastassa.

Hykkilän ja Lunkaan miehet ajoivat Turkuun melkein aina Forssan kautta, joskus puukuormankin kanssa, vaikka talvitiet olisivat oikaisseet. Talvitie kulki sitten Hirsynniittyjen kautta. Kun Vaulammin — Patakosken maantie valmistui, lyheni matka Turkuun huomattavasti. Eurassa oli Ison- ja Pienen-Rasin mäet, Liedossa Satiaismäet. Jos oli raskas kuorma, mentiin Paimion kautta.

Turun-matkoilla oli miehillä vakiintuneet kortteeripaikkansa. Ensimmäiseksi yöksi Hykkilän ja Lunkaan miehet pysähtyivät Patakosken Värmälään, jossa he olivat kortteeria kahdessa tietys-

sä talossa. Täällä heihin oli niin totuttu, ettei tarvinnut edes lupaa yöpymiseen pyytää. Omasta eväsvakasta syötiin ja oikaistiin permannolle tai penkeille makaamaan asepussi pään alla. Välistä oli pirtissä yötä parikymmentä miestä yhtä aikaa. Kahveeta ostettiin kortteeritalosta.

Toinen yö oleskeltiin Liedon Ankan kylässä taikka Killalan Jaakkolassa, joka oli n. 1 ½ peninkulmaa Turusta sisämaahan päin. Jos tänne kauemmaksi jäettiin yöksi, tultiin Turkuun seuraavana päivänä niin myöhään, ettei enää ehditty sinä päivänä lähteä paluumatkalle. Mutta Ankalta ehdittiin siksi ajoissa kaupunkiin, että voitiin paluumatka aloittaa jo samana päivänä. Tyhjällä reellä tultiin yhtä päätä Värmälään asti, vaikkapa sitten olisi täytynyt olla matkanteossa aamupuoleen yöhön. Maattiin vähän aikaa ja jatkettiin matkaa niin pian että vielä ehtoon esillä päästiin kotiin. Kolme neljä vuorokautta siis Turunmatka kesti.

Forssan yhtiön omat miehet ajoivat hyvillä hevosillaan suvikuumalla tyhjin rattain päivässä Turkuun, mutta silloin hevosen kaviot olivat rautakengästä niin kuumentuneet, että niihin täytyi heittää kylmää vettä.

Ennen kuin Hämeenlinna oli rautatietä, kuljetettiin sinne kauppatavarat suurelta osalta rahtikuormilla Turusta pitkin Hämeen härkätieta ja siis Portaan kautta. Noihin aikoihin olivat tavarain hinnat Hämeenlinnassa kalliimmat kuin Turussa,

joten Tammelasta jo senkin puolesta kannatti paremmin käydä Turun markkinoilla. Lisäksi juuri Turussa, jonne tuli paljon saaristolaisia, kelpasivat hamput ja pellavat, samoin ulkomaille vietävät parrut ja lankut. Tavallisesti selitetään, että sisä-Hämeen markkinaintressien kääntymisen Turusta Hämeenlinnaan johtui siitä, että lakattiin viljelemästä hampua ja että pellavanviljelykin jäi vähempään. Se lienee kuitenkin muiten seikkojen seurausta. Hämeenlinna sai rautatien 1862 ja tavarain hinnat siellä laskivat. Sahateollisuus lopetti parrujen kysynnän ja niin jäivät Turunmatkat ja sen mukana hampun viljely (ansio hampusta oli muuten vähäistä). 1880-luvulla ei Turkuun juuri enää tehty Tammelasta markkinamatkoja.

Kuivajärven takaa käytiin toisinaan markkinoilla myös Salon kauppalassa mikkelin edellä. Sinne vietiin pellavaa, joskus kauraa ja ruista sekä tervaa, toisinaan hevosiakin. Sattui joskus niin, että tervasta sai Salossa paremman hinnan kuin Turussa. Kerran esim. Heikki Könnö kumppaneineen ajoi (Liesjärveltä käsin) suurimman osan tervakuormastaan Turusta Saloon, jossa kalastajat veivät sen kilvalla. Salosta tuotiin kotiin hyvää silakkaa. — Saloon ajettiin Someron kirkon ohitse ja sieltä Perttelin kautta, mistä matkaa karttui 8 peninkulmaa. Yötä oli tiin Kutilan (Kutlan) Isossatalossa. — Myös Naantalın markkinoilla joskus käytiin; esim.

Hykkilän torpparit veivät sinne tervaa.

*

Hämeenlinnan markkinat tulivat jo 1870-luvulla tammelalaisille kaikkein tärkeimmiksi. Joka talosta siellä käytiin. Hämeenlinnassa oli kahdet huomattavat markkinat: syysmarkkinat mikkelin ja talvimarkkinat Kallen päivän aikaan, vähän jälkeen Turun Heikin markkinoita. Ratskelin aikana ajettiin Hämeenseen Pernunnummen kautta ja valtatieä myöten, mutta talviiseen aikaan oikaistiin Loimosten ja Åbyyn kautta ns. Uudelle eli Porintielle, joka oli rakennettu nälkävuosien aikana, ja siitä Liettaan. Toinen, lyhyempi talvitie vei Teuron Haukivahon kautta Rengon Longan kulmalle ja sieltä Rotkolan mäkin päälle. Kun aamulla lähdettiin Tammelasta, saavuttiin ehtoon esillä Luolajan kylään, jossa yövyttiin. Varsinkin Alapään ja Hovilan talot olivat hykkiläläisten majoituskäytöksi. Vajasta otettiin säkkiin pehkuja ja siitä saatiin päänalunen, kun permannolle oikastiin. Seuraavana päivänä ajettiin takaisin kotiin asti. Hämeenlinnaan vietiin lihaa, voita ja hevosia ja tuotiin suolaa ja varsinkin viinaa. Silakoita ei Hämeenlinnasta juuri ostettu, sillä ne olivat huonoja; «Rymättylän rakkeja» Jussilan Vihtorikin sieltä kerran sai. — Kaupungissa oli iso ja pikku ränni. Markkinamiehet olivat panneet merkille, että jälkimmäisen valmistama viina oli paljon parempaa, ja sitä haluttiin. Kannu maksoi

kahdesta ja puolesta markasta kolmeen markkaan. Matkavääksi ostettiin tavallisesti kahden litran Fennia-pullo, joka maksoi pulloineen 4:25, omalla pullolla vain 4 mk. Mikkolan isäntä toi kerran vähästä rännistä viinaa Jussilan kaljatynnyrillä, jonka päällä hän istui hajaraisin. Kylässä se jaettiin osakasten kesken. Viinaa ostettiin myös mahapulloihin, sitten peltilekkeitä.

Olvi oli Hämeenlinnassa huonoa, paljon huonompaa kuin Forssassa. Kun pullon pari osti, se täytyi juoda ulkona. «Trahtööristä» ei saanut enempää kuin yhden ryypyn, mutta kun välillä meni ulos, vaikutti muuta kuin rapulle, sai taas uuden ryypyn. «Se oli niin keljua.»

Hämeenlinnassa oli narikka, jossa oli käytävän (kongin) kahden puolin myymälöitä. Oli aika nalkkina kummalle puolen meni, kun myyjät niin viettelivät. Juutalaisia kai ne myyjät olivat. Niiltä ostettiin vaatteita. «Torilla oli pahhuuksesti teltoja. Pirun suuri karuselli soi yhtämittaa.»

Ainakin vielä 1930-luvulla käytiin Tammelasta Hämeenlinnan hevosmarkkinoilla, vaikka entistä harvemmin sen jälkeen, kun Forssan hevosmarkkinat pääsivät vauhtiin.

Myös Helsinkiin teki joku hykkiläläinen ja lungaslainen markkinamatkan. Sinne vietiin tervaa, lintuja ja lihaa ja sieltä tuotiin toisinaan jauhojakin. 1880-luvulla hykkiläläinen Stigell osteli lihaa Forssan torilta ja

kuljetti sitä Leppäsillan torpparilta vuokraamallaan hevosella Helsinkiin. Sierasten Liinu (Heikin isä) vei kerran Helsinkiin lehmän, mutta kun siitä tarjottiin liian vähän, hän talutti sen kotiin.

Yksinäiseksi ilmöksi jäi Sipilän vaarin matka Viaporiin. Siellä oli suurta varustustöitä käynnissä Krimin sodan aikana 1850-luvulla, ja hevosmiehille maksettiin hyvin. Vaarikin siellä ajeli santoja. Ja kylillä puhuttiin, että kyllä nyt engelsmanni Suomen rannikkoa tulee pommittamaan, kun niin varustaututaan.

*

Aika lystiä oli meno markkinoille. Sai olla laiskana ja tulitiin tuntemaan muitten pitäjien maalaisoloja sekä vieraitten kylien ja pitäjien miehiä. Rosvojen pelosta liityttiin mielellään yhteen, pitkiä jonttureiksi, vaikka Tammelassa ei muodostunutkaan varsinaisia matkalahkoja kuten paikoin esim. Satakunnassa. Lähikylien miesten kanssa sattuivat matkat kuitenkin yhteen, kun vuosi vuoden jälkeen oli totuttu huomaamaan, mihinkä aikaan kukin kotoaan lähti. Näillä markkinamatkoilla ystävyystyttiin helposti. Mentiin toisensa kuorman päälle ja niin juttellessa kului matka nopeaan. Vanhemmat ja kokeneemmat ottivat suojaansa nuorempia ja jakelivat näille neuvojaan. Varsinkin haluttiin semmoisten miesten seuraa, jotka olivat vahvoja ja rohkeita. Sellainen oli esim. Patamolta Maakarinen Tuomo, jos-

ta sitten tuli isäntä Vihdin Jallaastuksen taloon; oli markkinamatkoilla tutustunut tyttäreeseen. — Harvoin markkinamiehet keskenään tappelivat, mutta kyllä vieraita vastaan sai olla varuillaan. Toisinaan katosi yhden ja toisen kuormasta kortteeripaikoissa tavaraa. Juopottelijoita oli menneen tullen.

Rengon kylien olot ja asukkaat tulivat hyvin tutuiksi Hämeenlinnan matkoilla. Maantien varteen muodostui vakinaisia paikkoja, joihin poikettiin »punssille». Sellainen oli esim. Portaan metsällä Levon mökki. Siitä oli sellainen maine, että siellä markkinamiehiä juotettiin ja juopuneita ryöstettiin. Uskottiin, että mökistä kävi metsään tunneli, jonka kautta ryöstetyt tavarat vietiin kätköihin. Tätä pääteltiin sillä, ettei ryöstettyjä tavaroita aina löydetty. Myös Helsingin-tiellä oli n. 1½ peninkulman päässä kaupungista Keimolan korvassa Jäniksenlinna, jonne markkinamiehet poikkisivat. Siinä oli joku tapettu ja vainajan hengen luultiin ilmassa valittavan. Jäniksenlinna oli pahantekijäin tyyssija. Klaukkalasta Helsinkiin oli pahoja ahteita.

Markkinamiehet eivät ymmärtäneet paljonkaan somerolaisten ja kiikalalaisten puheesta, se kun oli niin lyhyttä. Heikki Könnökin, joka oli puhelias mies ja maailmaa nähnyt, kertoi kerran ymmärtäneensä somerolaisen seuralaisensa puheesta vain kaksi sanaa. Rengon murteesta pantiin merkille, että siellä puhuttiin ärrän päälle: kahreksan jne. Sen

sijaan tammelalaiset ymmärsivät hyvin loppelaisten ja vihtiläisten puhetta.

Luulisi, että tutustuminen kaupunkeihin ja niiden elämään markkinamatkojen yhteydessä olisi jättänyt maalaisiin eloisia vaikutteita, näyttäneet uutuuksia, joita ei ollut maaseudulla, ja opettanut outoja tapoja. Tähän ei kuitenkaan saa tukea muistitiedosta. Kaupungissa viivytettiin siksi vähän aikaa ja askaroitiin niin omassa kiireellisissä asioissa, ettei jäänyt tilaa huomionteolle ja uusien vaikutteiden tarttumiseen. Kotona ei kaupungista edes paljon puhuttu, mutta matkanteosta sitä enemmän. Tosin kaupungissa nähtiin sotaväkeä, hienoja vaunuja, juniakin myöhemmin ja niistä kyllä kotona kerrottiin, mutta enemmän puhuttiin matkatovereista sekä toisten kylien ja pitäjien miehistä. Muutamat isännät oppivat kyllä markkinamatkoillaan kaupungissa juopottelemaan, mutta tavallisesti heidän kävi huonosti, he haaskasivat rahansa ja joutuivat puijattavaksi taikka saivat selkäänsä. Monen sellaisen isännän talous meni hunningolle.

Kuvaavaa sille, ettei markkina-alueelta eikä viinapuodin vaiheilta juuri muualle liikuttu, on se, ettei esim. muuan Hämeenlinnan markkinoilla ahkerasti käynyt nähnyt siellä junaa, ei ennen kuin vasta Forssassa, hänen veljensä vasta Koivistossa (Humppilassa).

*

Hämeenlinnassa käytiin myös veroviljaa viemässä niinä tam-

mikuun päivinä, joksi tammelaisten vuoro oli kuulutettu. Sitä sanottiin vakantiksi. Jussilasta meni ruista tymnyrin patteilla, 20 kappaa ohria ja 10 kappaa kauroja. Könnöltä meni ankarasti, mutta sillä olikin akumentitaloja. Veroviljan vieminen ei ollut pakollista; jollei näet vienyt, sai maksaa osansa rahana, kun kruununveroja koottiin. Mutta milloin verovilja arvioitiin korkeammaksi kuin käypä hinta, vietiin veroviljaa enemmän. Silloin sitä saatettiin ostaakin toisista taloista. Jussilasta esim. vietiin kerran koko Könnön verosuus, niin että täytyi kolmella hevosella lähteä. Kaikki huonot viljat kruununmakasiiniin vietiin ja hyvin ne silti kelpasivat. Teuron Rekolan isäntä, jota kutsuttiin suutariksi, sanoi kerran vieneensä niin huonoa viljaa, etteivät eläimetkään sitä syöneet. — Koko pitäjä oli yhtenä päivänä vuorossa. Kerran Hykkilän Mikkola toi kirkolta väärän päivä-tiedon, mutta otettiin hykkiläläisiltä sentään viljat vastaan, siten kun varsinainen (Akaan) pitäjä oli ensin koottu. Kukin sai kuitenkin. — Oli monta vuotta, jolloin veroviljaa ei kertynyt tarpeeksi. Silloin määrättiin että osa ainakin oli maksettava viljana.

*

Ennen Riihimäen muodostumista Forssan liikennöimispaikaksi pitivät Jokiläänin torpparit huolen tehtaan tavaroiden kuljettamisesta Turusta Forssaan. Mutta 1860-luvulta lähtien, kun kuormia alettiin vetää Riihimäen asemalta, nuo rahtimarkki-

nat aukenivat Tammelan miehille. Hykkilän talolliset eivät niihin suurin innostuneet, torppalaiset kylläkin, ja sitä enemmän lungaslaiset. Sieltä oli vakinaisesti rahdinajossa muutamia naishenkilöitäkin, kuten Hokan Tilta ja Fiia. Kun suurempi tavaramäärä oli Riihimäeltä noudettavana, liikkui tehdasyhtiön lähetti hevosellaan kylissä rahtimiehiä hakemassa. Toisinaan kuului kuormastoon yhdellä kertaa 20—30 hevosta. Matkalla viivytettiin kaksi päivää, kun yötä myöten kuljettiin. Usein oltiin kuitenkin Launosissa yötä, ja toisinaan kesäiseen aikaan Lunkaan ja Hykkilän miehet poikkisivat Portaasta kotiinsa yöksi ja veivät kuormansa Forssaan vasta seuraavana aamuna.

Riihimäellä rahtimiehet kiinnittivät huomiota siihen, että veturit vislasivat yhtä mittaa kuin «ongan pilli». Hevoset ja miehet saivat olla junien takia sydän syrjällään; hevosten jalat olivat silloin köykäisiä, vaikka oli raskaskin kuorma. Kuhunkin kuorman lastattiin 60—90 leiviskää kelistä riippuen. Lähdetäessä Riihimäeltä ja saavuttaessa Forssaan kuormat punnittiin. Toisinaan niistä puuttui tavaraa. Oltiin aika pelissä, kun matkan varrella oli kuormasta kadonnut sellaista haluttua tavaraa kuin kahvia ja ryssänlehtiä. Syy oli toisinaan epärehellisessä rahtimieheissä; muistetaan eräskin tapaus, kun muuan Lunkaan mies juoksutti kuljettamastaan kahvisäkistä tikulla kahvipapuja. — Rahtimaksu oli tavallisesti 5—6

penniä leiviskältä, mistä karttui reisua kohden n. 12 mk, mutta jotkut saivat parhaista kuormista 20 markkaakin. Ja kun kiireisenä heinäkorjuun tahi rukiinkylvön aikana oli vaikeata tavallisilla palkoilla saada tarpeeksi rahtimiehiä, oli maksuja korotettava, jolloin kuormasta saattoi ansaita jopa 30 markkaa. Silloin lähti mukaan joku Hykkilän isäntäkin, joka ei rahtiajossa tavallisesti käynyt.

Mutta hyvistä ansioista huolimatta rahdin veto ei rikastuttanut. Miehet joivat matkoilla suuren osan tuloistaan (varsinkin Vojakkala oli juomapaikka) ja kototyöt jäivät tekemättä, jopa niin, että talollistenkin tuli leipä ostoseen. «Leiviskällä taloissa leipä ostettiin.» Ja matkoilla tapahtui toisinaan onnettomuuksia. 14-vuotias Hoka Johannes putosi kuormasta ja menetti henkensä Räkämäessä, joka silloin vielä oli alentamatta.

Kun Turun—Toijalan rautatie valmistui 1876, lakkasi Forssan-yhtiön kuormien kuljetus Riihimäeltä ja siirtyi ensin Koiviston (Humppilan), sitten Kultaranan (Matkun) asemalle. Nyt jäivät Kuivajärven miesten rahdinajot. Kerrotaan, että Kannila vielä jonkin kerran yritti rahdinajoa Matkusta Forssaan, mutta uusi tie oli kovin pehmeä eikä huvittanut.

*

Jo ennen Forssan syntyä käytiin Jokioisten rautatehtaalta ostamassa rauta-akseleita, pyörän rinkirautoja ja reentallarautoja.

Naulojakin tarvittiin, varsinkin kattonauloja pärekattojen tultua käytäntöön. Jokioisten akselit olivat kovin jyhkeitä; vielä 1920-luvulla niitä oli käytännössä.

Kun sitten Forssan tehdaspaikka kunta muodostui, tuli siitä tammelalaisten lähin kauppa- paikka. Toripäiviä alettiin pitää lauantaisin ensin 1850-luvulla kehrutehtaan edustalla, sitten Forssan torilla nykyistä kauppalantaloa vastapäätä. Torilla myytiin maalaistavaroita ja saadulla rahalla ostettiin kulutustavaroita tehtaan kaupasta, 'isosta puodista'. Forssan tehtaalle vietiin lankoja värjättäväksi ja myöhemmin aikoina, kun jo koneita oli talonpoikaistaloissakin käytännössä, teetettiin tehtaan konepajassa koneenosia. 1800-luvulta lähtien ruvettiin Forssasta saamaan entistä paremmin myös silakkaa ja suolaa. Mutta ennen kaikkea saatiin sieltä olutta. Isännät poikkesivat sitä hotellin «trahtöörissä» juomaan. Nuoret miehet joskus ajoivat varta vasten Forssaan olutta ostamaan ja toivat rattaillaan olutkoreja kotiinsa.

*

Forssan tehtaissa tarvittiin paljon puutavaraa. Mainittakoon ensin kaasipuut. Ne olivat 11 korttelia pitkiä sileitä mäntyjä, jotka oli halkaistu neljänneksiin. Kuorma mitattiin perästä, minkä vuoksi tyvet sijoitettiin sinne päin, Forssan puolella kaasipuu-kuormia mittasi ja otti vastaan Uudenkartanon pehtori K. Toivonen, mutta kun hän oli kovin liikkuva mies, minkä takia hän-

tä usein piti etsiskellä, määrättiin tehtävään muurari Gustafson. Toiset veivät kaasipuunsa Viksbergin puolelle. Hykkilän taloista ainakin Jussila ja Erkkilä ajelivat Forssaan kaasipuukuormia. — Tehtaalla kaasupuista hiillettiin kaasua valaistus-tarkoituksiin käytettäväksi.

Tehdasyhtiö osti myös rankoja. Nämä olivat pituudeltaan kaksisylisiä; niistä maksettiin 4 mk sylvältä. Ne tavallisesti ajettiin järvien rannoille, mistä ne aikanaan uitettiin Forssaan. Tehtailla rangat katkaistiin ja tehtiin haloiksi. Myöhemmin tehdasyhtiö siirtyi valmiiden halkojen ostamiseen ja kaikkialta Tammelasta nähtiin nyt halkokuormien liikkuvan kohti jompaa-kumpaa tehtaan kahdesta halkotarhasta. »Puulaaki« maksoi halkosyystä 5—5½ mk, mutta Krimin sodan aikana, kun rahasta oli ahtaus, vain 4 mk. Halot saivat olla sekapuista. — Viisi sylvää pitkistä ja latvaltaan 4—5-tuumaisista puomipuista sai 50 penniä kappaleelta. Hykkilän Jussilasta ajettiin keran Kuivajärven rantaan 200 puomipuuta. — Tehdasyhtiö osti myös tukkipuita eli hirsitä ja maksoi latvaltaan 9-tuumaisista 5 sylvän pituisista männyistä 2 mk kpl, kuusista yhden markan. Tehdasyhtiö osteli talollisilta myös metsää ja hakkautti siitä kaasupuuta, rankoja, puomeja ja hirsitä, kuinka kulloinkin. Niiden ajosta järvien rannoille torpparit saivat työtä ja rahaa. Yhtiön metsänhoitaja C. Vas ajeli kylissä metsätöitä järjestämässä

ja rantaan ajettua puutavaraa mittaamassa. Kuivajärven ranta-kylissä hänellä oli pomona »Selän isä« Lunkaasta. Tämä istui rohtimimekko yllään Vasen rinnalla, kuski edessä ja aisakello moikui.

Kun myydyistä puista sai maksun vain litviikkipäivänä, perjantaina, satutettiin ajoreisu mielellään siksi päiväksi. Miehiä oli tällöin paljon odottelemassa. He viettivät aikaansa juttelemalla ja syömällä eväitään varhemmin kaasihuoneessa, myöhemmin »ongassa« eli kattilahuoneessa. Vuosisadan lopulla rakennettiin miesten odotustuvaksi Viksbergin puolelle joen rantaan lautakoppi, jota sanottiin pitäjän-tuvaksi. — Varsinkin sitten metsänhoitaja L. Karstenin aikana talolliset saivat myymistään puista ja metsistä yhtiöltä »vörskotia«, ennakkoa.

Koivuhalkoja myytiin paljon suoraan forssalaisille kuluttajille. Kuormat ajettiin »ahteekin« (apteekin) eteen, jollei sitä ennen ilmaantunut kadulla ostajaa. Tavallisesti kuorma maksoi 3 mk. Ostajalta »tillastettiin« kahveet; toiset kohta lupasivat, toiset estelivät. Hykkilän joka talosta ajettiin Forssaan koivuhalkoja jo vanhan kylän aikana (siis ennen 1880). Leppäsillan torpparikin ajoi talvikaudet Forssaan Jussilan halkoja ja rankapuita.

*

Kuten edellä on kerrottu, ajettiin Turkuun painavia lankkuja, jotka oli valmistettu »kinnaskosken sahalla«. Kun Turun—Toija-

lan radalla alkoi junaliikenne 1870-luvun jälkipuoliskolla, siirtyi lankkukauppa Koiviston eli Humpvilan asemalle, jossa oli kolmekin ostajaa. Kun muutamia vuosia myöhemmin valmistui maantie Forssasta Kultarannan eli Matkun rautatieasemalle, keskittyi lankkukauppa sinne. Pääasiallisin ostaja oli porilaisen Juseliuksen sahaliikkeen edustaja, mutta välistä ilmaantui turkulaisia kilpailijoita. Lankut olivat tavallisesti 9x3 (hollannin) tuumaa, pituudeltaan 7 kynnärää. Ns. jönssit olivat 4 tuumaa paksuja. Tavallisesti lankun hinta oli 1:75—2 mk kpl, jönsses-

tä saatiin tietenkin »tyyriimpi» hinta.

Kun Forssaan avattiin rautatie 1898, siirtyi lankkujen osto Forssan asemalle. Ensimmäiseen maailmansotaan asti niitä sinne kuljetettiin. Juseliuksen edustaja niitä sielläkin enimmäkseen osti. Asemalla lankut sitten »ristattiin» nyörin ja kekäleen avulla, ja ostajan palkkaamat miehet vielä paransivat niiden kanttauksen. — Kaikista Hykkilän ja Lunkaan taloista valmistettiin lankkuja talvikaudet, Jussilassa esim. toistakymmentä tusinaa.

Forssan Lehti 16. ja 17. 9. 1961.

Esko Aaltonen

SISÄLLYS.

<i>Esko Viljanen:</i>	«Kunnaita ja rotkoja on elämäni polku kulkenut»	3
«	« Ennen arvostettu mestari, nyt ei työtä nimeksi- kään	8
«	« Kartanonherroista ja muonamiehistä	12
«	« Siitä tuli luja silta	16
«	« Ypäjän Kartanonkylän elämää 70 vuotta sitten muonamiehen tyttären silmin katseltuna	21
«	« Erään työväentalon tarina	25
<i>Marjatta Arrankoski:</i>	Roppakappeli — kappale väistyvää elä- mänmuotoa	29
<i>Eeva Ojanen:</i>	Humppilalainen pappi ja hänen runovihkonsa	32
<i>Esko Viljanen:</i>	Korpitorpasta mustikkafarmariksi Yhdysvaltoihin	36
«	« Heinämaankulma — suurten salojen ympäröimä yksinäinen yhdyskunta	40
«	« «Viinapikarissa nähtiin selvästi Rytölän muori»	43
<i>Esko Aaltonen:</i>	Pelimanneja ja häitä	49
«	« Tammelalaisten kaupunkimatkat ja rahdinajot entisaikaan	52